

Synet på Sovjetunionen i norske
historiebøker.

His-3905

Tommy Sørensen.

Masteroppgave i historie – integrert 10 sp. PPU

*Fakultetet for Humaniora, Samfunnsvitenskap og Lærerutdanning. Institutt for
Historie og Religionsvitenskap*

Universitetet i Tromsø,

Høsten 2011

Takk!

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1.0	Innledning	s.5
Kapittel 1.1	Tidligere forskning	s.6
Kapittel 1.2	Kort om forskningsfaget	s.7
Kapittel 1.3	Kilder og kildekritikk	s.8
Kapittel 1.4	Læreplanene	s.12
Kapittel 1.5	Metode	s.14
Kapittel 2.0	Revolusjon og mellomkrigstid i norske lærebøker	s.15
Kapittel 2.1	Revolusjon og mellomkrigstid i bøker fra 1950 tallet.	s.15
Kapittel 2.2	Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter reformen i 1976.	s.20
Kapittel 2.3	Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter reform 94.	s.26
Kapittel 2.4	Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter Kunnskapsløftet 06.	s.33
Kapittel 2.5	Observasjoner/sammenfatting	s.36
Kapittel 3.0	Andre verdenskrig i norske lærebøker	s.39
Kapittel 3.1	Andre verdenskrig i bøker fra 1950- tallet.	s.39
Kapittel 3.2	Andre verdenskrig i bøker etter reformen i 1976.	s.41
Kapittel 3.3	Andre verdenskrig i bøker etter reform 94.	s.44
Kapittel 3.4	Andre verdenskrig i bøker etter kunnskapsløftet 06.	s.46
Kapittel 3.5	Observasjoner/sammenfatting	s.48
Kapittel 4.0	Den kalde krigens etablering, og perioden frem til Cuba-krisen i 1962 i lærebøker	s.49

Kapittel 4.1	Den kalde krigens etablering i bøker fra 1950 tallet.	s.49
Kapittel 4.2	Den kalde krigens etablering og perioden frem til Cuba-krisen i 1962 i lærebøker etter reformen i 1976	s.50
Kapittel 4.3	Den kalde krigens etablering og perioden frem til Cuba-krisen i 1962 i lærebøker etter reform 94	s.55
Kapittel 4.4	Den kalde krigens etablering og perioden frem til Cuba-krisen i 1962 i lærebøker etter kunnskapsløftet 06	s.58
Kapittel 4.5	Observasjoner/sammenfatting	s.62

Kapittel 5.0 Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i norske lærebøker **s.64**

Kapittel 5.1	Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i bøker etter reform 94.	s.64
Kapittel 5.2	Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i bøker etter kunnskapsløftet 06.	s.67
Kapittel 5.3	Observasjoner/sammenfatning	s.69

Kapittel 6.0 Konklusjon og oppsummering. **s.71**

Kapittel 6.1	Analyse av periodene	s.71
Kapittel 6.2	Generelt om synet på Sovjetunionen i Lærebøkene	s.73
Kapittel 6.3	Læreplaner, en styrende faktor?	s.73
Kapittel 6.4	Forholdet til forskningsfaget	s.74
Kapittel 6.5	Endelig konklusjon	s.74

Kapittel 7.0 Litteraturliste. **s.79**

Kapittel 7.1	Lærebøker	s.80
Kapittel 7.2	Læreplaner	s.80

Kap. 1.0 Innledning

Denne oppgaven er skrevet som en masteroppgave i historie med integrert pedagogikk høsten 2011. Pedagogikk i denne sammenheng vil være hvordan undervisningsbøker har endret seg over tid, og hvilke faktorer som er med på å påvirke disse endringene. I denne oppgaven skal jeg se på historiebøker som er brukt i gymnas og videregående opplæring for å se om det er endringer i måten Sovjetunionen er fremstilt. Det er i denne sammenheng viktig for meg å poengtere at denne oppgaven ikke skal vurdere den pedagogiske eller faglige kvaliteten til lærebøkene, men heller se dem som et kulturprodukt, og et produkt av det samfunnet de oppstod i.

Grunnen for at jeg valgte denne oppgaven var at jeg ville komme med et tilskudd på et forskningsfelt som i de senere år har fått en del oppmerksomhet. Hva som står i lærebøker, og hva som vektlegges i lærebøker er med på å forme hele generasjoner av ungdom, og den historien de lærer i disse bøkene kom til å legge grunnlaget for måten de ser historien på i fremtiden. En sentral motivasjon for meg når jeg bestemte meg for å skrive denne oppgaven var å se på hvor den mistroen man kan finne om Sovjetunionen kommer fra? Jeg vil i denne oppgaven prøve å se om det er holdepunkter for denne holdningen i norske lærebøker, og om norske lærebøker bygger opp under denne frykten.

Da jeg kom ut i praksis i min utdanning, fikk jeg se hvordan forskjellige lærebøker ordlegger seg og vektlegger forskjellige temaer, dette fikk meg til å tenke. Hvis to forskjellige klasser har brukt to forskjellige lærebøker, vil dette kunne føre til to forskjellige tolkninger av historien?

Som problemstilling for denne oppgaven har jeg valgt:

- *Hvilket syn får man på Sovjetunionen når man leser pensumbøker i historie for gymnas og den videregående skole.*

Med følgende underproblemstillinger:

- *Kan man finne spor av en skepsis mot Sovjetunionen i lærebøkene?*
- *Har bruken av soft power¹ kommet til syne i norske lærebøker?*

¹ Soft Power: utøving av makt som skjer ved hjelp av myke midler, som propaganda etc.

- *Hvordan er analysenivået i bøkene?*
- *Hvilken påvirkningskraft har forfatterne, forlagene og læreplanene i hvordan man tolker en enkelt nasjon i en lærebok?*
- *Hvordan stiller bøkene seg i forhold til det forskningsfaget historie?*

For at ikke oppgaven skal bli for bred, har jeg valgt å konsentrere meg om bøker fra Gymnas/Videregående skole, samt konsentrere meg om de temaene som jeg har skissert opp i underproblemstillinger.

Ett annet moment med denne oppgaven er læreplanene. Disse har vært under jevnlig oppdatering, og det var min hypotese at læreplanene har blitt styrt av politiske føringer. Det er derfor viktig å se hvilke føringer som blir lagt i læreplanene, og om dette gjenspeiles i bøkene. Historiefaget har også hatt sitt eget forskningsfelt som har eksistert og blitt videreutviklet uavhengig av nasjonale politiske føringer. Vil dette ha en sterkere påvirkningskraft enn hva politiske føringer har gjort?

Kap. 1.1 Tidligere forskning

Lærebøkene, som er selve ryggraden i hvordan generasjoner av ungdom har lært historie, blir det sjelden stilt spørsmål ved. Av tidligere forskning på master- og hovedfagsnivå finner jeg inspirasjon i fire oppgaver, disse fire er: **Frode Lindgjerdet**: *Den kalde krigen i norske lærebøker*, Historisk institutt NTNU, Trondheim, 2001, **Anders Fjellstad**: *USA-bilder i Norge og Sverige – Fremstillingen av amerikansk utenrikspolitikk i norske og svenske lærebøker*. Høgskolen i Bergen / Universitetet i Bergen, 2009, **Håkon Rune Folkenborg** *Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker*, Hovedoppgave i historie - Universitetet i Tromsø, 1999, og **Christian Sæle**: *mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg*, Høgskolen i Bergen – Universitetet i Bergen, vår 2005. Det disse oppgavene har til felles med denne, er at de er analyser av lærebøker, og jeg ser på min oppgave som et tilskudd til dette forskningsfeltet. Konkusjonene til Lindgjerdet, Fjellstad, Folkenborg, og Sæle går direkte på litteraturen, og de blir ikke sett i lys av læreplanene som de var produsert under. Det som skiller denne oppgaven fra tidligere litteratur som jeg har lest, er at denne oppgaven i tillegg til å ta for seg bøkene, også kommer til å omhandle læreplanene.

Av annen forskning på feltet er det lite som går direkte på analyse av norske historiebøker til bruk i den videregående skolen. Men lærebokanalyse er et veletablert felt innen for forskningen. En bok som har inspirert meg i arbeidet med denne oppgaven er Herbert Tingstens *Gud og Fedrelandet – studier i hundre års skolepropaganda*. Denne boken belyser flere aspekt ved lærebokanalyse som vil være viktig for denne oppgaven.

Kap. 1.2 Kort om forskningsfaget.

Forskningsfaget i historie har vært i endring gjennom perioden som denne oppgaven skal dekke. Dette gjelder den generelle utviklingen av forskningsfeltet, og spesifikt for forskning på Sovjetunionen og på den kalde krigen.

For denne oppgaven vil det være interessant å se hvordan utviklingen har vært i lærebøkene fra 1950-tallet og frem til i dag. På 1950 tallet var forskningsfaget preget av totalitarismeteorier², og tradisjonalistisk³ syn på Sovjetunionen. Dette kom av at man ikke hadde fått etablert et forskningsfelt som hadde fått gått nok i dybden på tematikken. På 1950-tallet var der også en tradisjon for å se hendelsene i en totalitaristisk vinkling, og dette vektlegger aktørforklaringer i hendelser.

Fremover i tid får man en utvikling som går i retning av å gi systemforklaringer mer plass. Andre aspekter ved historieformidling kommer også frem. Man ser for eksempel fremveksten av forskningsfeltet kvinnehistorie, og vi ser hvordan dette blir vektlagt sterkere på 70-tallet og videre frem i tid. Dette gjør at man får nye teorier og fører til en utvikling i forskningsfaget historie. I kaldkrigsforskning ser man at dette fører til at man begynner å vektlegge nye aspekter. Man beveger seg bort fra en tradisjonalistisk holdning og får inn revisjonistene⁴ og postrevisjonistene⁵. I den senere tid har man også sett utviklingen av et posttradisjonalistisk ståsted som igjen vektlegger tradisjonalistiske holdninger sett i nytt lys. Denne utviklingen er ikke

² I følge Egge 1994: Historietenkning hvor man knytter for hendelsene i Sovjetunionen til karakteren av det politiske systemet i Sovjet.(Egge 1994 : 186-187)

³ I følge Tjelmeland: Et syn hvor man ser Sovjetunionen som den aggressive parten i den prosessen som skapte kald krig.(Tjelmeland 2006 : 16)

⁴ I følge Tjelmeland: Syn hvor man ser Sovjetunionen som grunnleggende defensiv og USA som pådriver bak todelingen av verden.(Tjelmeland 2006 : 16)

⁵ I følge Tjelmeland: et syn hvor man toner ned skyldspørsmålet og heller vektlegger dynamikken mellom de to supermaktene. (Tjelmeland 2006 : 16)

statisk, og selv om man kan se enkelte teorier som dominerer i enkelte perioder, vil man alltid finne spor av andre teorier som gjør seg gjeldende utenfor egen periode.

Kap. 1.3 Kilder og kildekritikk

Kildene til denne oppgaven vil i hovedsak være pensumlitteratur som har vært brukt i videregående skole og gymnas i perioden 1950 – 2008. Her vil det være interessant å se på hvilke påvirkningsfaktorer som ligger til grunn bak en lærebok. Da tenker jeg på om forlaget, læreplanene, forskningsfaget innen historie, eller lignende har innvirkningskraft på det ferdige produktet. Grunnen for at jeg har begrenset dette til videregående skole og gymnas er et analytisk grep siden jeg vil drive komparasjon og trenger bøker som ikke varierer i så alt for stor grad etter hvor gammel eleven er.

Som nent vil jeg se på læreplanene som ligger bak bøkene, og jeg kommer til å velge to bøker fra hver læreplan, jeg kommer også her til å velge bøker fra to ulike forlag, Cappelen forlag og Aschehoug forlag, for å få en kontinuitet i kildene mine. I tillegg til lærebøker kommer jeg til å se på læreplanverket som har eksistert opp gjennom perioden.

Jeg har valgt følgende bøker:

Skard, Eiliv og Midgaard, John: *Verdenshistorie, lærebok for realskolen og gymnasiet*. Aschehoug forlag, Oslo 1952. Og **Bergsgård, Arne:** *Verdenshistorie*. Cappelen forlag, Oslo 1956. Disse to bøkene har blitt laget under læreplanverket fra 1950 kalt *Undervisningsplaner*. Brøgger boktrykkeris forlag. Oslo, 1950.

Politisk ståsted for disse forfatterne henter jeg fra *Den kalde krigen i norske lærebøker*⁶ hvor Lindgjerdet setter disse *til høyre for Arbeiderpartiet*, og kaller dem for *de gamle skolemenn*. Disse er klassiske faghistorikere i sin samtid. John Midgaard hadde også en tid som formann for Oslo Venstre i perioden 1948-1950.

Moen, Kristian: *Historien i vår tid – Verdenshistorien fra 1870 – 1970-årene*. Aschehoug forlag, Oslo, 1979. Og **Bjøl, Erling og Greve, Tim:** *Verden blir én – Historie for den videregående skolen bind 3*. Cappelen forlag. Oslo, 1978. Disse to bøkene ble skrevet under den første læreplanen for den videregående skole som ble

⁶ Lindgjerdet 2001 : 213 - 224

etablert 1. januar 1976. Disse læreplanene heter *Generell del* og *Studieretning for allmenne fag*. Begge er gitt ut av kirke- og utdanningsdepartementet på Gyndendal forlag, Oslo 1976.

I løpet av 1950 og 60- tallet steg antall elever i videregående opplæring med 145 %.⁷ Lengre tids forsøk med ni års grunnskole og en treårig forsøks-gymnas hadde ført frem til den skolestrukturen vi kjenner til i dag. Dette reformarbeidet ble fullført med *Lov om videregående opplæring* fra 1976. I bøkene ble det gjort fundamentale forandringer. Man gikk fra en lærebok som fortalte en historie, til en lærebok hvor man brukte boken som et oppslagsverk. Dette førte til større, mer utfyllende lærebøker som var ønsket fra norsk lektorlag.⁸ En slik uttalelse vil naturlig nok veie tungt hos forlag og forfatter, og dette fører til endringen vi ser i lærebøkene. Det at lærebøkene blir større gir også rom for at de skal legge seg nærmere opp mot faglitteraturen.

For denne perioden har jeg valgt å ta for meg *Historien i vår tid – Verdenshistorien fra 1870 – 1970-årene*⁹ som kom ut på Aschehoug forlag. Og Erling Bjøl og Tim Greve, *Verden blir én*¹⁰ som kom ut på Cappelen forlag.

Verden blir én er også skrevet etter den nye reformen, også denne boken er mye fyldigere enn de bøkene som kom ut i 1950. Boken er på 272 sider og som *Historien i vår tid* er den utformet med kontrollspørsmål etter hvert Kapittel og bilder til refleksjon. Tim Greve er en meritert samfunnsviter og har en magistergrad i statsvitenskap fra universitetet i Oslo, 1952. I følge snl.no vokste Greve opp i et *solid bergenshjem* og fikk med som ballast naturlig dannelse, glede av bøker og respekt for annerledes meninger. Som sønn av en konsul og en førskolelærer regner jeg med dette utsagnet stemmer. Greve jobbet også en periode som personlig rådgiver for Halvard Lange, og hvis vi skal ta dette som et tegn på hans politiske ståsted, vil det plassere han som arbeiderpartimann.

Førland, Tor Egil, Tønnesson, Stein og Grimnes, Ole Kristian: *Spør i tid – Verden etter 1850*. Aschehoug forlag, Oslo, 1995. Og **Sveen, Alse og Aastad, Svein A.:** *Verden 2 – Cappelens historieverk for den videregående skolen*. Cappelen forlag,

⁷ Sirevåg 1988 : 229

⁸ Lindgjerdet 2001 : 215

⁹ Moen 1979

¹⁰ Bjøl og Greve 1978

Oslo 1994. Disse to bøkene ble laget for Reform 94 (R94), en reform for den videregående skolen utviklet under Gudmund Hernes som statsråd. Reformen ligger i sin helhet på www.udir.no. Jeg tar utgangspunkt i Lindgjerdets hovedfagsoppgave¹¹ når jeg ser etter en indikator for hvilken politisk tilhørighet forfatterne har hatt. For de to siste periodene er der i følge Lindgjerdet en overvekt av politisk sympati på vestresiden og da spesielt i miljøet rundt Sosialistisk Venstreparti.

Hansen Svein Olav, Bakkerud Audun, Hagen Hans-Jørgen, Hamran Olav, Jacobsen Anne Kjersti og Heum Trond: *Mennesker i tid 2 – Verden og Norge etter 1750*. Cappelen Damm AS, Oslo 2008. Og **Øhren Andreas, Eriksen Tore Linné, Ertresvaag Egil, Grimnes Ole Kristian og Wiig Herdis:** *Tidslinjer 2*. Aschehoug forlag, Oslo 2008. Disse to siste bøkene er skrevet for Kunnskapsløftet(LK06) og finnes i komplett utgave på www.udir.no

Lærebøkene har i alle tider vært grunnlaget for hvordan unge mennesker skal lære, og vi ser at dette stemmer veldig godt innenfor historiefaget. Fagplanene blir lagt fram, og etter disse skal forfatterne lage lærebøker som forhåpentligvis skal fungere i skolen i en årrekke etter at den blir skrevet. Forfatterens rolle blir i denne sammenheng viktig, hvem er han? Herbert Tingsten skriver i sin bok «*Gud og fedrelandet- studier i 100 års skolepropaganda*»¹² at det skulle være obligatorisk for forfattere å sette fram sin politiske og religiøse overbevisning når man skriver en bok, og jeg må si meg enig. Det er vanskelig nok for en 15 – 19 åring å lese en bok i historie og få med seg alt som han eller hun skal få med seg, uten at de skal være nødt å sette forfatterens vinkling under lupen. Lærebøker er jo garantert riktige – eller? Lærebøkene er det viktigste hjelpemidlet for lærer og elev, og man kommer ikke unna at det er den som legger føringer for hvordan undervisningen skal bli lagt opp.

En god lærebok er, i følge Tingsten, den læreboken som blir brukt i mange år, og som kommer i nytt opplag hvor bare mindre endringer er gjort, og historien er trukket fram til samtiden. Det er denne læreboken forfatterne og forlagene vil ha, det er de lærebøkene vi ser har dominert i norsk skole historieundervisning. Men er det

¹¹ Lindgjerdet 2001 : 225 - 230

¹² Tingsten 1970 : 11-15

disse bøkene brukerne, i denne sammenheng lærerne, vil ha? Vi får aldri vite hvilke grunner som ligger til grunn for å ta med en enkelt hendelse og ikke en annen, men siden valget til slutt ligger hos de individuelle lærerne tror jeg forlaget og forfatterne i størst mulig grad har prøvd å tilfredsstille disse lærerne. Dette mener jeg er problematisk med lærebøker, for kan ikke bøkene da i like stor grad villede elever som å veilede dem? De to faktorene som har vært tilstede for å sette føringer for lærebøker er *kirke og utdanningsdepartementets godkjenningsordning* som bestemmer hvordan stoff som skal behandles, og de respektive *fagplanene* som setter standard for hvilke emner som skal være med i bøkene.

Når det kommer til læreplanenes innvirkning på lærebøker sier ikke læreplanene noe spesifikt om hvordan man skal skrive læreboken, men læreplanen fungerer som en rettesnor for hva skolebøkene burde inneholde. Men også dette momentet har variert i de forskjellige reformene, man kan for eksempel se at LK06 gir en større frihet rundt detaljer enn R94. Historie er i dag, som det har vært til alle tider et dannelsesfag hvor eleven skal få kunnskap om hvorfor verden er som den er – belyst gjennom historien. Dette poenget tar meg tilbake til hvor vi startet i dette kapitlet – hvem er forfatteren? Som vi kan se har læreplanene i større eller mindre grad vært detaljorientert, og svært stor frihet har blitt prisgitt forfattere av lærebøker, og hvordan dem tolker de føringene som ligger i læreplanen.

Fra politisk hold vil jeg tro at man vil prøve å være mest mulig nøytral i omtalen av forskjellige stater, det er derfor man ikke finner noen kritikk direkte i læreplanene. Men lærebøkene måtte også gjennom en statlig kontroll når de var ferdig, dette for å sjekke om dem holdt mål i forhold til det departementet ville de skulle inneholde. Denne ordningen ble lagt ned i 2000, fordi den hadde utspilt sin rolle. Her blir opphøringen av godkjenningsordningen begrunnet med at den er en hemsko for det økonomiske, og for at den pedagogiske friheten som ligger hov hver enkelt skole skal kunne følges. Mye av vekten blir her lagt over på læreren og forlagene i deres tolkning av læreplanen. Dette kan gi mer forskjell i lærebøkernes oppbygging, men om det er utelukket bra for elevene er noe annet. I regler for godkjenning av lærebøker for skoleslag under kirke- og utdanningsdepartementet¹³ står det i § 6: *«ved gransking av bøkene skal man særlig ha for øye... lærebøkene ikke skal*

¹³ knsl. Res. Av 19. okt. 1962

diskriminere folkeslag eller kulturer» Dette er det eneste punktet som kan brukes i denne sammenheng, og det skal sies at allerede her kommer det frem at lærebøkene skal forholde seg nøytrale i kritikken av enkelte nasjoner, og i denne oppgaven vil det dekke Sovjetunionen

Kap. 1.4 Læreplanene

Før 1976 var der lite føringer som lå for undervisningen. Lov av 10. mai 1935 om “*Den Høgre almenskole*”, som tredde i kraft fra 1939, og en oppdatering av undervisningsplaner fra 1950 er det jeg har klart å spore opp. I 1939 starter den nye skoleordningen, det femårige gymnaset introduseres. Her hadde man de to første årene felles med realskolen, før man søkte seg over i det linjedelte gymnaset. Andre verdenskrig får også sitt innspill her, og under krigen blir alt av planer lagt på is, og i 1950 kommer en oppdatert utgave. I *Undervisningsplaner* fra 1950 kan man lese i *uttalelse av Undervisningsrådet om de nye undervisningsplaner* hva som skjedde i denne tiden. Her blir eksisterende planer omtalt som foreløpige planer. Her blir det også nevnt at loven av 1935 skiller seg fra forløperen fra 1896 ved at målsettingen er tatt ut av loven og henviser i stedet til reglementsbestemmelser.

8 september 1945 ble det sendt ut oppfordring fra undervisningsrådet, til alle skolene i landet om en uttalelse om de da gjeldende leseplaner og å komme med forslag til endringer. Hovedspørsmålet i svarene de fikk gikk på timefordelingen av fagene.

I utgaven fra 1950 blir elevenes tilgang til eksterne kilder beskrevet som høyst forskjellig og derfor ble der gitt rom for friere arbeidsformer der det var mulig, samt friere valg av emner og pensum etter hva lærerens initiativ var. *Allmendannelse og samlende oversikt* er stikkord som er verdt å nevne i denne sammenheng.

Historiefagets oppgave i planen fra 1950 blir sagt å være å orientere eleven.¹⁴

Det vi kan lese ut av dette er at læreplanene som var bygget på loven av 1935 er en utrolig åpen lov, som gir lærerne på de enkelte skolene fritt spillerom til å prioritere og vektlegge pensum slik de selv ser det praktisk mulig. Føringene som lå i loven av 1896 er fjernet og derfor står læreplanene, som er skapt for å være romslige, som det eneste elementet som legger føringer for hvordan det skal undervises på lokalt plan.

¹⁴ Undervisningsplaner 1950 : 68

Det var det konservative Lektorlaget som skulle være med på å utforme læreplanverket videre i den norske skolen. Fra 1976 trådte det en ny læreplan som de hadde stor innvirkning på i kraft, og som skulle være med på å forme den videregående skolen slik vi kjenner den i dag. I denne nye læreplanen ligger et mye større arbeid enn det som ligger bak foregående planer. Her blir det også satt opp konkrete læreplanmål, og selv om ingen av disse omtaler Russland/Sovjetunionen direkte, ser man det blir lagt føringer for ideologier som skal læres. Dette er en utvikling siden 50-tallet hvor dette ikke kommer frem. Læreplanen som kom ut i 1976, fikk flere oppdateringer fram mot reform 94 som ble arvtageren. I de siste utgavene på 1990- tallet og den første i 1976 er det ikke gjort de store endringene.

Reform 94 er neste reform som kom ut, og denne er i liten grad detaljorientert, og det er de større linjene som er i fokus i stede for detaljene. Dette betyr at man kan lese målene i planen, og forstå dem på helt forskjellige måter, for eksempel: *“1a: kunne gjøre rede for de viktigste politiske, økonomiske, sosiale, ideologiske, og kulturelle endringer og konflikter”*(www.udir.no)

Kunnskapsløftet kom ut i 2006, og skulle gjøre skolen til en mer læringsbevist skole. I denne reformen går man tilbake på mye av det som var nytt i Reform 94. For eksempel er ikke læreplanmålene like åpne som de var i den foregående læreplanen.

Når det kommer til synet på Sovjetunionen finner vi ikke noe ordrett svar på dette i læreplanene, men som i forgjengeren skal elevene lære om: *vurdere ulike ideologiers betydning for mennesker, politiske bevegelser og statsutvikling på 1900-tallet, eller undersøke en eller flere internasjonale konflikter etter 1945, og vurdere konfliktene, sett fra ulike perspektiver.* (www.udir.no)

Reform 94 er i liten grad detaljorientert, men samtidig er den utrolig omfattende, og det er de større linjene som er i fokus i stede for detaljene. Dette betyr at man kan lese målene i planen, og forstå dem på helt forskjellige måter, for eksempel: *“1a: kunne gjøre rede for de viktigste politiske, økonomiske, sosiale, ideologiske, og kulturelle endringer og konflikter”*(www.udir.no)

Kunnskapsløftet kom ut i 2006, og skulle gjøre skolen til en mer læringsbevist skole. I denne reformen går man tilbake på mye av det som var nytt i Reform 94. For eksempel er ikke læreplanmålene like åpne som de var i den foregående læreplanen

og dette resulterte i at den fikk kritikk når den kom ut. Det ble blant annet sagt at nå kunne man undervise om nyere historie uten å ta med andre verdenskrig.

Når det kommer til synet på Sovjetunionen finner vi ikke noe ordrett svar på dette i læreplanene, men som i forgjengeren skal elevene lære om: “*vurdere ulike ideologiers betydning for mennesker, politiske bevegelser og statsutvikling på 1900-tallet, eller undersøke en eller flere internasjonale konflikter etter 1945, og vurdere konfliktene, sett fra ulike perspektiver.*”(www.udir.no)

Kap. 1.5 Metode

Lærebokanalyse av historiebøker er ikke det feltet som har fått mest oppmerksomhet i Norge, men der foreligger likevel noen teorier vi bør merke oss. I introduksjonsemnet på masternivå, HIS-3002, leste jeg en artikkel av Theda Skocpol og Margaret Summers *the uses of comparativ history in macrosocial inquiry* som er hentet fra *Comparative studies in society an history*. Ut fra denne artikkelen har jeg funnet frem til at *makroanalytisk* og *kontrastorientert* komparativ analyse er sentrale metoder for måten jeg har tenkt å bygge opp denne oppgaven.

Kontrastorientert komparativ analyse:

Denne metoden bruker komparativ historieforskning for å sette fokus på de unike delene av de forskjellige temaene, og på denne måten se hvordan partene påvirker den andre i den generelle sosiale prosessen. I stede for å se på likheter slik den parallelle komparative metoden gjør, ser man her på forskjellene mellom de individuelle sakene.

Makroanalytisk komparativ metode:

En annen måte å skrive komparativ historie på er den makroanalytisk komparative metoden. Ved bruk av denne metoden ser man i større grad, enn de andre metodene, på de store linjene og strukturene. Hvis vi for eksempel skal kunne forstå historien til en nasjon, vil en komparativ analyse ofte føre til at du stiller nyttige og ofte nye spørsmål. Makroanalytisk komparativ metode kan stille spørsmål ved etablerte sannheter, og denne komparasjonen kan føre til nye vinklinger. Min analyse kommer til å ligge en plass mellom disse to teoriene, og jeg vil bruke begge teoriene for å belyse min problemstilling.

Jeg har valgt å ta bøker som utgis rett etter en ny reform kommer. Dette er fordi jeg vil se om læreplanene, som er et statlig direktiv for å påvirke hva og hvordan det blir undervist, påvirker lærebøkene i synet på Sovjetunionen. Analysen består derfor av en horisontal og en vertikal analyse. Den vil være vertikal i at jeg analyserer to bøker fra samme periode opp mot en læreplan, og den vil være horisontal med tanke på at jeg analyserer bøkene over en bestemt tidsperiode, i dette tilfellet fra 50- tallet til 2000- tallet, i tillegg til at jeg bruker to bestemte forlag som jeg følger gjennom perioden.

Kap. 2.0 Revolusjon og mellomkrigstid i lærebøker.

Nyere historie er preget av en rekke hendelser. Faget har i de to siste reformene dekket perioden 1750 frem til i dag. Denne perioden er preget av store omveltninger i samfunnet, og den russiske revolusjonen blir regnet som en av de større hendelsene i denne perioden, og en av de hendelsene som skulle prege en hel verden i nesten ett århundre.

Kap. 2.1 Revolusjon og mellomkrigstid i bøker fra 1950 tallet.

Siden boktitlene er de samme kommer jeg til å sette en A(Aschehoug) eller en C(Cappelen) bak boksittel for å forklare hvilken bok jeg omtaler. Bøkene kommer begge ut på 1950-tallet, men i forskjellige år *Verdenshistorie(A)* i 1952 og *Verdenshistorie(C)* i 1956.

Begge bøkene kommer naturlig nok inn på den russiske revolusjon i sammenheng med slutten på første verdenskrig.¹⁵ I *Verdenshistorie(A)* blir det forklart at det i mars 1917 brøt ut en revolusjon, tsaren ble tvunget til å abdisere, og han ble satt i fengsel. Den republikanske regjeringen som fulgte blir beskrevet som for svak og at de ville fortsette krigen, og at dette ga bolsjevikene ledet av Lenin, Trotskij og Stalin muligheten til å starte en ny revolusjon. Bolsjevikene startet forhandlinger med tyskerne, og sluttet fred med dem etter store vansker. Revolusjonen blir her fremstilt som en revolusjon startet av tre personer, og det var disse tre alene som sto bak revolusjonen. Det er riktig at Lenin var den ubestridte leder av bolsjevikene, og at Trotskij ble leder for den røde armé som gikk seirende ut av borgerkrigen. Stalins rolle i revolusjonen er litt mer uklar. Han var ikke en del av revolusjonen, men han bygget seg etter hvert opp en solid makt som følge av posisjonene han hadde i sentralkomiteen og den kommunistiske avisen Pravda. Stalins gjennombrudd kom ikke før i 1922 når han ble utnevnt til generalsekretær i partiet. Dette er grunnen til at Stalin av flere blir sett på som mannen som gikk glipp av revolusjonen.

Verdenshistorie(C) kommer også naturlig nok inn på revolusjonen i 1917 i forbindelse med første verdenskrig, men forklarer bare raskt at Bolsjevikerevolusjonen satte Russland ut av spillet og at der ble holdt fredsforhandlinger i Brest-Litovsk. Her møtte bolsjevikene under Trotskij og benyttet

¹⁵ Skard og Midgaard 1952 : 252

anledningen til å agitere for verdensrevolusjonen. Men i stedet ble de tvunget til å skrive under på harde fredsvilkår i mars 1918.¹⁶ Revolusjonen i Russland får sitt eget Kapittel på side 121 og her får vi en annen fremstilling enn vi gjør i Aschehoug fra samme periode. I *Verdenshistorie(C)* er personfokuset mindre, men selvfølgelig nevnes Lenin og Trotskij (Ikke Stalin) som en del av de “*landsforviste revolusjonære*” som strømmet hjem. Her blir ikke Tysklands rolle i å få Lenin tilbake nevnt i det hele tatt. Når *bolsjevikrevolusjonen* starter i november 1917 blir Lenin og Trotskij sett på som ledere av revolusjonen, og de fikk *partiet* til å sette i gang revolusjonen. Hjelp fikk de fra petrograd-garnisonen og fra matrosene fra Kronstadt. 11 november er revolusjonen fullført og regjeringa fengslet. *Verdenshistorie(C)* fullfører revolusjonen med å fortelle at det var *proletariatets diktatur* som nå hadde startet, og at dette kunne sammenlignes med tsarveldet på sitt verste.¹⁷

I *Verdenshistorie(A)* skriver forfatterne om hva som skjedde etter revolusjonen; statens overtakelse av industri og bankvesen, forbudet mot *borgerlig* presse, og innføringen av et *skrekkvelde* er status for Sovjetunionen i 1920. Opp gjennom 1920-årene er det fokus på sultkatastrofen og lidelsene som fulgte i kjølvannet av borgerkrigen, og her kan *Verdenshistorie(A)* fortelle om 25 millioner døde som følge av uåret i korndistriktene i 1921, og det blir skrevet at katter var dyrebar mat, og vitner kunne fortelle om tilfeller av *menneskeeteri*¹⁸. Videre går *Verdenshistorie(A)* inn på dannelsen av sovjetforfatningen i 1923, hvor de 7 sovjetrepublikkene hadde felles utenrikspolitikk, militær- og pengevesen.

Når *Verdenshistorie(A)* kommer inn på emnet ny økonomisk politikk (NEP) er personfokuset stort, et blir skrevet *Da skjønte Lenin at slik gikk det ikke lengre*.¹⁹ Igjen er det et stort fokus på Lenin som person, som om det var han, og han alene, som skjønte dette og innførte NEP.

Her skiller *Verdenshistorie(C)* seg også fra *Verdenshistorie(A)* i ordleggingen. Når *Verdenshistorie(C)* kommer inn på NEP, er det ikke det personfokuset som *Verdenshistorie(A)* legger opp til, også her blir selvfølgelig Lenin nevnt, og hans

¹⁶ Bergsgård 1956 : 155-156

¹⁷ Bergsgård 1956 : 123

¹⁸ Skard og Midgaard 1952 : 262

¹⁹ Skard og Midgaard 1952 : 263

kamp mot de ortodokse i partiet for å få innført NEP blir nevnt. Men fokuset er ikke på Lenin som person, eller på striden mellom individer, men heller på et høyere nivå mellom forskjellige aktører i samfunnet.²⁰

I personstriden etter Lenins død i 1924 skrives det i *Verdenshistorie(A)* at det ble en strid om lederskapet etter Lenins død, “og dette var særlig Trotskij og Stalin som sloss om makten.” Igjen blir det fokusert på hovedpersonene i striden, men her åpner i alle fall forfatterne for at det er andre som deltar i striden selv om disse ikke blir nevnt i noen større grad enn sitatet tilsier.

I *Verdenshistorie(C)* får man en bedre innsikt i hva forskjellene på Trotskij og Stalin var. Trotskij fordømte NEP og ville ha en mer konsekvent kommunistisk politikk, og mente at verdensrevolusjonen måtte sikres for at ikke kapitalismen skulle vinne, mens Stalin ville grunnfeste det som allerede var vunnet i Russland.

Verdenshistorie(C) har her et fokus på Stalin og Trotskij som de to eneste kandidatene til stillingen. Stalin får ikke noen introduksjon til hvordan han kom til den stillingen han gjorde, han bare dukker opp, noe som støtter en teliografisk historisk vinkling. Trotskij blir vi bedre kjent med i boken siden han var en klar skikkelse i revolusjonen og som leder for den røde armé, men Stalin er et blankt ark når han nå blir introdusert. I *Verdenshistorie(C)* står det skrevet at drømmen om verdensrevolusjonen blekner mer og mer, og “dette så Stalin.”²¹ Her mener jeg det er et skifte i fokuset i *Verdenshistorie(C)*. Fram til dette punktet har diskursen vært på et nasjonalt nivå, men nå blir individnivået heller satt i fokus. Som vi vet ble Stalin en mer eller mindre eneveldig diktator etter dette, og det kan jo hende at dette er grunnlaget for denne endringen i fokuset.

I *Verdenshistorie(A)* skriver videre at kollektiviseringen blir gjennomført med hardhendte midler, og blir ikke fortalt om som om bøndene var villige til å gå med på dette, “forvisning, fengselsstraff og henrettelse” bruker forfatterne som begrep som blir brukt for å forklare hvordan kollektiviseringen ble gjennomført. Men det er ikke bare et negativt fokus. Det blir også skrevet om hvordan analfabetismen blir bekjempet under den første femårsplanen, og at det kommer nye teatre, kinoer og

²⁰ Bergsgård 1956 : 138-139

²¹ Bergsgård 1956 : 140

bibliotek, også på landsbygda. Tolkinga av Sovjetunionen blir derfor ikke ensrettet negativ, da forfatterne også får med positive trekk der dette finnes.

I *Verdenshistorie(C)* forteller forfatteren først om den utrolige industrien som ble bygget under den første 5-årsplanen og begeistringen rundt det som russerne klarte å gjøre, men ser ikke bare positivt på det, og nevner også fengsel, død og forvisning som straffer for lathet og udugelighet. Men selv med alle disse prestasjonene var fortsatt $\frac{3}{4}$ av det russiske folk bønder – fortsetter han. Og disse var ikke kommunister og ville ikke gi fra seg sin nyvunne jord. Her blir kulakkene sett på som ledere for denne motstanden, selv om motstanden var stor i den generelle bondestanden også. *Regjeringen straffet dem med å ta fra dem eiendommen, skyte eller sende dem i straffearbeid i Nord-Russland eller Sibir.*²² Også i *Verdenshistorie(C)* blir det nevnt om kulturarbeidet som skjedde samtidig, og at analfabetismen ble nært utryddet.

På ett punkt skiller bøkene seg. *Verdenshistorie(A)* omtaler ikke Moskvaprosessene i det hele tatt i sin bok, noe jeg finner svært merkelig siden *Verdenshistorie(C)* skriver om den, og den var en sentral del av de urovekkende ting som foregikk i Sovjetunionen i mellomkrigstiden.

Molotov- Ribbentrop-pakten blir kort nevnt i kapitlet om andre verdenskrig, men blir bare nevnt fra en tysk vinkling og at Tyskland kunne kjenne seg trygg for angrep i fra denne siden. Vestmaktene reaksjoner blir ikke nevnt, men når det kommer til de Sovjetiske landovertagelsene i Polen blir det forklart at de fleste innbyggerne i den østlige delen av Polen var russere. Pakten blir senere beskrevet som unaturlig, og derfor gikk Tyskland til angrep på Russland.

I *Verdenshistorie(C)* bok blir pakten mellom Tyskland og Sovjetunionen beskrevet litt nærmere enn i *Verdenshistorie(A)* fra samme periode. *Verdenshistorie(C)* legger vekt på den ideologiske motsetningen, og gnisningene som hadde vært i mellomkrigstiden mellom disse ideologiene. *Verdenshistorie(C)* beskriver pakten som *brå og uventet.*²³

²² Bergsgård 1956 : 142

²³ Bergsgård 1956 : 163

2.2 Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter reformen i 1976.

Hvis vi starter med *Historien i vår tid* (1979) kommer vi naturlig nok inn på den russiske revolusjon under første verdenskrig, men den er veldig kort i omtalen her. Brest-Litovsk-freden blir beskrevet som hard for russerne siden de mistet store deler av folketallet og ressursene sine. I disse uttalelsene ligger muligheten for å trekke en kontinuitet til det som skjer når Sovjetunionen tar tilbake disse landene i forbindelse med andre verdenskrig og Molotov-Ribbentrop-pakten, noe man også gjør i forbindelse med andre verdenskrig.

Forfatteren kommer inn på de totalitære styreformene som blir tatt opp i Italia, Tyskland og Sovjetunionen i mellomkrigstiden. Her får man et godt innblikk i hvordan ideene og ideologien bak styrene er, og også hvorfor totalitære styreformer fikk grobunn i disse landene. Når man i historien i vår tid skal forklare den russiske revolusjon, tar forfatteren først for seg de bakenforliggende faktorene, og fortsetter så med å oppsummere hvilken tilstand Russland var i før revolusjonen brøt ut, noe som er en vinkling som bunner ut i strukturanalyse. *Historien i vår tid* sammenligner bondesamfunnet i Russland med føydalsamfunnet i Europa. Når man kommer frem til 1917 har vi fått et godt bilde av tingenes tilstand i Russland, med alt fra reformarbeid på 1860- tallet og marxismens spredning på 1880- og 90 tallet. Når revolusjonen starter i 1917 blir også her Lenin, Trotskij og Stalin sagt å være ledere for bolsjevikene, og igjen savner jeg en spesifisering av hva forfatteren mener er Stalins rolle under revolusjonen, dette mener jeg er relevant siden han ikke hadde noen rolle under revolusjonen og kom inn på et senere tidspunkt.

Selve revolusjonen beskrives som om den nesten skjer uten kamp, mens det politiske spillet Lenin dirigerer blir fremstilt på en måte som viste at "*bolsjevikene hadde en jernhard disiplin. De var hensynsløst målbevisste og pågående, og de hadde viljen til makt og evnen til å bruke den.*"²⁴ Her har man ett eksempel på aktørfokus i *Historien i vår tid*, og man får et mer dynamisk forhold mellom aktør og system i bøkene som kommer etter reformen i 1976.

Historien i vår tid bruker flere virkemiddel som ikke ble brukt i den tidligere perioden, og blant annet brukes det originalkilder i boken. Under den russiske

²⁴ Moen 1979 : 148

revolusjonen har han tatt med et lengre sitat fra *Staten og Revolusjonen* for å bedre sette lys på de ideologiske tankene som lå bak Lenins agitasjon for revolusjonen. Også fokuset i denne boken er annerledes enn de fra foregående periode. Her er fokuset mer på system og prosess i stedet for individ og de individenes *erobringer*. Borgerkrigen blir oppsummert på noen linjer, og det blir bare kort fortalt hva som skjedde og hvem som gikk seirende ut av konflikten, og selvfølgelig blir Trotskij nevnt her, men fokuset er større enn bare på Trotskij som person. Det er ikke Trotskij som reiser millionhærer, men sovjetregjeringen. Analysen er altså tatt på et annet nivå – fra et individnivå til et systemnivå i forhold til bøkene fra 1950-tallet eller fra *Verden blir én*.

Et nytt moment som heller ikke tidligere bøker gjør, er den systematiske oppdelingen i underkapittel, noe som er mer likt hva vi kjenner igjen fra lærebøker i dagens skole. I bøkene fra 50- tallet var det stort sett en historiefortelling uten den store diskusjonen eller analysen rundt stoffet. I *Verden blir én* møter vi på flere aspekter ved revolusjonen. For eksempel dedikeres det et helt kapittel om forholdene til kvinnene etter revolusjonen.²⁵ I dette kapitlet blir kvinnes frigjøring etter revolusjonen sett på som et ledd i planen til Lenin, og ekteskapsloven fra 1927 stilte mann og kone likt i plikter og rettigheter.

Men det er ikke bare glansbilder som blir fremstilt. Når man begynner å forklare hvordan kårerne var på 1920- tallet beskrives de med nød, og stor misnøye i folket, men *Verden blir én* holder seg rimelig objektiv i ordvalget. Opprørene som oppsto i 1921 ble slått ned *med stor brutalitet*²⁶ er eksempel på formuleringer som boken bruker fra denne tiden. NEP blir forklart nøye, og fokuset på bøndene og NEP er stort. NEP blir en stor suksess, men tørken ødelegger for suksessen. Igjen siterer boken en tale fra Lenin, og i talen er det jo en selvfølge at Lenin er begeistret for hva bøndene har prestert under NEP. Mitt spørsmål blir om en elev klarer å skille sitatet fra hva forfatteren mener, eller blir bare sitatet en forlenget arm for forfatteren. Hvis dette er tilfellet vil det si at forfatteren mer eller mindre bevisst bruker dette oppsettet som virkemiddel for å få et positivt blikk på Sovjetunionen. Sitatet er skilt ut fra resten av teksten, det er derfor ikke noe med sitatene som tilsier at man ikke skal

²⁵ Moen 1979 : 150

²⁶ Moen 1979 : 152

kunne trekke dette ut, men det jeg stiller spørsmål ved her er modenheten til leseren og om de klarer å tolke disse kildene tilstrekkelig.

I personstriden som etterfulgte Lenins død er der også et sitat. Her blir brevet som han skrev for å advare mot Stalin og personstriden mellom Stalin og Trotskij sitert, og Stalin blir omtalt med mørke ord. Videre blir forskjellene slik forfatteren ser dem skissert opp, og det blir skrevet at striden endte med seier for Stalin og at Trotskij ble landsforvist. Denne striden viser veldig godt at sovjetkommunismen ikke var enhetlig og at der var rom for forskjellige meninger innad i partiet i denne perioden. Det at forfatteren vektlegger dette viser at man beveger seg bort fra totalitarismemodellen og ser på forskjeller innad i Sovjetunionen også.

Vi får ikke fremstilt noe bilde av Stalin enda, og *Historien i vår tid* hopper rett over til å omtale femårsplanene. Her må likelønnsprinsippet brytes, og det blir innført forskjellige måter, blant annet akkord, for å stimulere til økt produksjon. Også her bruker forfatteren sitat fra samtiden, denne gang Stalin. Nå er det talen om hvordan russerne måtte hente inn resten av verden, og hvordan Russland hadde blitt slått tidligere fordi det var et tilbakeliggende land. Bruken av disse sitatene er veldig effektivt for å kunne legge an hvordan man skal oppleve teksten, og nok en gang så setter jeg spørsmålstegn ved hvor bevisst valgene av sitat egentlig er. Igjen er det modenheten hos leseren, og leserens evne til å tolke en slik kilde i en lærebok jeg setter spørsmål ved – ikke kilden i seg selv. Her kommer man tilbake til at for en elev er læreboken en absolutt sannhet, og hvis eleven ikke klarer å skille sitatene fra resten av teksten vil dette kunne sette eleven på feil spor. Når forfatteren skriver om femårsplanene er det veldig objektivt med tanke på ordvalg. Han forteller begge sider av historien. Han tar med hvordan den russiske industrien fordoblet seg i den første femårsplanen, men han tar også med problemene som oppstod på bygda, med kollektiviseringen og de hardhendte midlene som iverksettes for å gjennomføre den. Her tar han med et sitat fra et leserbrev i avis fra 1929 som er skrevet av en bonde. I dette leserbrevet²⁷ blir bondens problemer med kollektiviseringen fremstilt, og det virker som han har en tøff hverdag. Når det kommer til utviklingen av skolevesenet skrives det i *Verden blir én* at det var en stor utvikling, men han tar også med at der fortsatt var problemer med å mestre de teknologiske nyvinningene. Etter en

²⁷ Moen 1979 : 159

gjennomgang av den andre femårsplanen kommer forfatteren inn på grunnloven av 1936, og strukturen i statsapparatet. Forfatteren forteller om den almenne stemmeretten og hvordan der ikke skal finnes noen samfunnsklasser, men tar også med at det bare var ett parti som var tillatt. Forfatteren fremstiller det på side 161 som at dette var Stalins idé. Mot slutten av kapitlet skriver Moen et underkapittel som heter *Stalins utrensking – Moskvaprosessene*.²⁸ Her skriver forfatteren om prosessene og hvordan Stalin utryddet store deler av partiet. Her blir det siktet til *forfølgelsesvanvidd* og Stalin blir fremstilt som en syk mann som drepte store deler av partiet fordi han følte det var nødvendig.

Når beretningen i *Historien i vår tid* nærmer seg andre verdenskrig er det en mye mer utfyllende beretning vi får presentert her enn i tidligere bøker. Når det kommer til Münchenavtalen skriver forfatteren at *russerne så på avtalen som et bevis på at vestmaktene verken kunne eller ville stanse Hitler, men tvert imot gav dem frie hender til å ekspandere mot øst*.²⁹ Molotov-Ribbentrop pakten blir her fremstilt som at det var Chamberlain, siden han ikke ville samarbeide med Sovjetunionen, som hadde kommet med forslag om en allianse, og dyttet Stalin og Hitler inn i armene på hverandre. Her blir frykten for kommunismen sagt å være større enn frykten for nazismen hos Chamberlain. Detaljene i avtalen blir ikke nevnt, bortsett fra at *Stalin hadde sikret seg sin del av det fremtidige byttet: den østre delen av Polen, de baltiske landene og en del av Romania*.³⁰ I denne setningen ser man et personfokus på Stalin, og man ser også en dyrisk fremstilling når han omtaler sine fremtidige offer som *byttet*. Dette blir en svært aggressiv fremstilling av lederen for en av verdens største makter, Sovjetunionen.

I *Verden blir én* sin fremstilling av den første verdenskrig³¹ blir det skrevet at Lenin sluttet våpenstillstand med Tyskland på Russlands vegne. Og at det ble enda bedre for tyskerne fikk adgang til korn og malm fra Ukraina, og olje og mineraler fra Kaukasus. Igjen har fremstillingen et personfokus, og Lenin blir personen som dannet fred med Tyskland.

²⁸ Moen 1979 : 162

²⁹ Moen 1979 : 197

³⁰ Moen 1979 : 199

³¹ Bjøl og Greve 1978 : 57

Når man kommer inn i kapitlet om den russiske revolusjon,³² får man en forklaring på februarrevolusjonen, og hvordan sovjetene ble dannet og til slutt undergravde den sittende regjeringen til et punkt hvor garnisonen i hovedstanden hadde større lojalitet til sovjetene enn til den provisoriske regjeringen. Her blir det også nevnt at tyskerne sendte Lenin hjem i en forseglet jernbanevogn, og Lenins talent for å finne slagord som ga gjenklang hos massene blir nevnt ved eksempel som «*Fred til alle! Jord til bøndene! All makt til sovjetene!*» *Verden blir én* legger vekt på at bolsjevikene inkluderte andre partier i sovjetene, men var det partiet som hadde sterkest organisasjon og størst erfaring med revolusjonær virksomhet. Dermed var best rustet for å gjøre seg gjeldende i et land hvor maktapparatet var i oppløsning.

Videre legger forfatteren vekt på noe som ikke har blitt vektlagt i noen annen bok jeg har lest. På side 107 skriver forfatteren at Trotskij blir valgt som formann for Petrogradsovjetet, og at det var han som fikk Lenin opp og frem. Det var etter forfatterens syn Lenins personlighet som kom til å dominere den revolusjonære bevegelsen. Etter dette kommer et sitat hentet fra en bok av W.S. Woytinsky som heter *Stormy passage*. I sitatet blir Lenin fremstilt som en kald person, pragmatisk, total mangel på toleranse, og totalt blottet for forfengelighet. Det er med andre ord et annet bilde som blir tegnet av Lenin i denne boken enn i for eksempel Moens bok, *Historien i vår tid*, som fremstiller Lenin som en karismatisk leder.

Også videre blir Trotskij framstilt som lederen: *Trotskij fikk overbevist Lenin om at dette ville være et gunstig høve til å gjennomføre et kupp.*³³ Selv om det kan være å strekke det langt å si at Trotskij blir sett på som lederen i den russiske revolusjonen, blir i alle fall Lenin fremstilt som et redskap for Trotskij, og her blir Trotskijs rolle vektlagt i større grad enn det vi har sett tidligere. Selve oktoberrevolusjonen blir fremstilt som den blir i mange andre bøker; en revolusjon uten de store kampene.

Når Brest-Litovsk-freden blir nevnt her er det ikke fremstilt på samme måte som det ble i kapitlet om første verdenskrig. Nå skrives det i *Verden blir én* at det var Trotskij som undertegnet fredsavtalen på vegne av den nye regjeringen. Hele borgerkrigen blir fortalt som en historie om de hvite styrkene og vestmaktene støtte til dem. Det blir fortalt særdeles lite om de røde styrkene, som tross alt var vinnerne av

³² Bjøl og Greve 1978 : 106

³³ Bjøl og Greve 1978 : 108

borgerkrigen. Det blir skrevet at *omkring 200.000 krigsfanger lot seg innrullere i den røde hæren som Trotskij begynte å stampe fram i løpet av våren 1918.*³⁴ Noe som står i sterk kontrast til de hærene på flere millioner det blir skrevet om i andre bøker. Slutten på borgerkrigen blir ikke forklart som en seier til de røde, men heller at vestmaktene ikke hadde mulighet til å fortsette borgerkrigen når de ikke var i krig med Tyskland lengre. Krigstrøttheten blant vestmaktene var også stor – derfor trakk de seg ut av konflikten i Russland. Her kommer det frem et interessant poeng for denne oppgaven når man ser at *Verden blir én* ser på Vestens betydning for Sovjetunionens utvikling. Altså at forfatteren ser Sovjetunionens historie ut fra konsekvensene av vestmaktens handlinger. Et poeng som kommer frem i denne boken som jeg ikke har sett tidligere, er at Russlands landavståelser i Polen etter Versaillesfreden i 1919 er de områdene Sovjetunionen okkuperer i 1939 etter avtalen med Hitler.

I de følgende kapitlene kommer man inn på krigskommunismen, vanskene i 1920-årene og NEP. Sovjetunionen blir fremstilt som en korrump stat, og et militærdiktatur som levde på frykt i befolkningen. Denne frykten ledet til hungersnøden og en desperasjon som ledet igjen til opprør. Dette gjorde at Lenin måtte legge om kursen, og denne kursendringen var NEP som blir tolket som en delvis tilbakegang til kapitalismen. *Verden blir én* legger vekt på at proletariatets diktatur ikke kunne overleve hvis ikke revolusjonen kom i de landene som stod lengst frem i utviklingen. Men forfatteren forklarer at selv om det var tilløp til revolusjoner i Tyskland og Ungarn ble disse slått ned. Det var bare i en kortere periode at det var flertall i arbeiderpartiene i Frankrike og Norge. Motstanden mot kommunismen blir heller vektlagt i boken, og dette gjør at fremstillingen av synet på Sovjetunionen får en negativ vinkling.

Når forfatteren skriver om situasjonen i Kina i mellomkrigstiden ser han på den kommunistiske fraksjonen i konflikten som opplært av Moskva, og *“fra Moskva kom det ordre til de kinesiske kommunistene om å gjøre opprør mot Chiang Kai-Shek. Men opprørsforsøkene mislyktes. Den russiske revolusjonen kunne ikke kopieres i Kina.*”³⁵

³⁴ Bjøl og Greve 1978 : 110

³⁵ Bjøl og Greve 1978 : 124

Stalins sosialisme heter ett Kapittel, og maktkampen mellom Stalin og Trotskij blir fort oppsummert før man kommer inn på Stalin som leder. Stalin blir fremstilt som en leder uten lederegenskaper, og oppbyggingen frem mot den første femårsplanen blir sagt å være *Bukharins*, som var utdannet økonom, idé. Han fikk stor støtte i sin politikk, men når valget mellom storindustri og forbrukerindustri står fremfor den første femårsplanen overstyrer Stalin Bukharin og går for storindustri i stedet. Stalins sosialisme blir fremstilt som et forferdelig Kapittel i Sovjetunionens historie. Med *den store terroren*, *utrenskningene* og *Moskva-prosessene* som underkapitler ser man fort at det er ikke et positivt bilde som blir tegnet av Sovjetunionen og Stalin i denne perioden.

Når det kommer til Molotov-Ribentrop-pakten blir denne fremstilt som Stalins svar på at Sovjetunionen var holdt utenfor Münchenforliket. “*Og dessuten hadde han (Stalin) bange anelser om at vestmaktene gjerne så at Hitler vendte seg østover i sin ekspansjonspolitik.*”³⁶ Forhandlingene med tyskerne blir fremstilt som hemmelige, samtidig som Stalin forhandler åpent med vestmaktene. Videre legger Greve skylden over på Storbritannia og Frankrike for at Stalin hadde disse forhandlingene under bordet. I følge forfatteren ble ikke forhandlingene ført med den samme vilje fra de vestlige partene, for å få i stand et positivt resultat.

2.3 Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter reform 94.

I *Spor i tid* fra 1995 er revolusjonen plassert inn under første verdenskrig og under delkapitlet *virkningene av krigen*,³⁷ mens Sovjetunionen blir tatt opp i et senere Kapittel som heter *Sovjetunionen*.³⁸ Revolusjonen blir sett i sammenheng med krigen, og forholdene som var i Russland på grunn av den. Undergravingen av autoriteten til tsaren resulterte i to revolusjoner. I februarrevolusjonen blir det at soldatene deserterer gitt som årsak til at revolusjonen ikke blir stoppet og som igjen fører til at Tsaren blir tvunget til å abdisere. Her får vi også en god forklaring på hva et *sovjet* er, og en *bolsjevik* er. Dette gir et solid grunnlag for å få eleven til å følge med på historien som blir fortalt. Det at bolsjevikene får hjelp fra Tyskland for å

³⁶ Bjøl og Greve 1978 : 161

³⁷ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 124

³⁸ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 155

bringe Lenin tilbake blir nevnt. Når han kommer tilbake til Russland “*stilte Lenin seg bak en ny revolusjon: oktoberrevolusjonen.*”³⁹ Det blir gjort klart her at Lenin ikke var alt som trengtes for å få startet revolusjonen, at der var andre krefter som hadde jobbet mot en revolusjon i lengre tid, og at revolusjonen allerede var i gang. Men han blir, når han har kommet til Russland framstilt som den ubestridte leder av bolsjevikene og av revolusjonen. Borgerkrigen blir kort nevnt, og her blir innblandingen fra vesten nevnt.

Spor i tid har et kapittel om den internasjonale kommunismen⁴⁰ Her blir kommunismen satt i system, og man får et veldig godt blikk på hvordan lederne i Moskva hadde planer om verdensrevolusjonen. Punktvis går forfatteren gjennom tre punkter for hvordan verdensrevolusjonen skulle komme: 1) Å utnytte seg av krisene som kapitalistiske land var dømt til å komme inn i. 2) Sørge for revolusjon i koloniene, og dermed fremprovoserer en krise ide vestlige landene som man igjen kunne utnytte for en revolusjon. 3) En sosialistisk bastion innenfor det gamle tsarimperiet, som igjen skulle inspirere til revolusjon i vesten. Det siste punktet er hva forfatteren kaller sosialisme i ett land, og var det premisset Stalin kom til å følge. Den internasjonale kommunismen blir forklart som et mislykket prosjekt i vest, mens i øst appellerte selvstendighetstanken, og antiimperialismen til Lenin fikk godt fotfeste i land som Indonesia, Fransk Indokina, Korea, Mongolia og Kina. Forfatteren begrunner dette med at landene så en mulighet til å bli kvitt koloniherrne fra Europa. På side 155 står det skrevet at kommunismen var en verdensomfattende bevegelse, men overalt ble de styrt av direktiver fra Moskva. Og forfatteren konkluderer med at verdensrevolusjonen var borte og man måtte konsentrere seg om sosialisme i ett land.

Spor i tid deler videre perioden 1917 – 1934 inn i tre faser i russisk og sovjetisk historie: 1) Krigskommunisme 1918-1921, 2) NEP-perioden 1921-28, 3) Kollektivisering og femårsplan 1929-34. I den første perioden forklarer forfatteren gangen i borgerkrigen, og etter å forklare hvordan vestmaktene hjelper de hvite styrkene konkluderer forfatteren med “*det var ikke rart at bolsjevikene mente de var utsatt for en sammensvergelse.*”⁴¹ Dette sitatet er verdt å merke seg da jeg føler det

³⁹ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 125

⁴⁰ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 152

⁴¹ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 156

er ladet med en sympati for bolsjevikene. En annen ting som er verdt å merke seg er at nå blir ikke personer vektlagt i den grad som de ble tidligere, Trotskij blir her ikke en gang nevnt, selv om han var lederen for den røde arme før i oppsummeringen av borgerkrigen. Men forfatteren forklarer også at borgerkrigen gikk på akkord med kommunismens egne prinsipper, og at tvangsutskrivning og det at bøndene måtte gi fra seg store deler av avlingen var vanlige fenomener. Og *Spor i tid* konkluderer med at borgerkrigen *etter tre år med tvang og myrding hadde produksjonen i Russland minsket katastrofalt, både i industrien og i landbruket, og kommunikasjonene hadde brutt sammen.*⁴² Med bilder av sultne skitne barn og beskrivelser lik den ovenfor er det ikke et blidt bilde som blir tegnet av Russland, men selv om fremstillinga ikke er positiv er den betydelig mildere enn hva man kan lese i tidligere bøker, for eksempel det *Verdenshistorie(A)* skriver om menneskeeteri under sultkatastrofen.

Neste periode som *Spor i tid* tar for seg er NEP-perioden som han setter fra 1921 -28, og i denne perioden blir Sovjet fremstilt positivt i form av at det enda var mulig å uttrykke egne meninger, og at kulturlivet blomstret. Men tonen endres fort når man kommer inn på Stalin. Forfatteren prioriterer en halv side til å forklare hvordan Stalin i sin posisjon som folkekommissær som nasjonalitetsspørsmål sorterte nasjonene og folkeslagene etter utviklingsnivået de var på. Deretter oppsummerer ham delkapitlet med at *“vonde tunger kalla det «et fengsel av nasjoner»* Igjen blir der et fokus på hva Stalin gjorde, og hans rolle i utviklingen i Sovjetunionen.

Personkonflikten mellom Stalin og Trotskij blir kort oppsummert, og Lenins advarsel mot Stalin kommer også frem her. Men her blir det bare oppsummert at denne advarselen ble holdt hemmelig av partiet, ikke av Stalin som vi har lest tidligere. Når Stalin har tatt over, blir politikken hans beskrevet som *“et hodeløst kollektiviserings- og industrialiseringsprogram.”*⁴³ Altså ser man en vending i synet på Sovjetunionen som følge av Stalins inntreden som leder. Det at det kommer en endring i skillet mellom Lenin og Stalin er jo naturlig, men det er ikke før på 1990-tallet at disse poengene blir vektlagt. Den første femårsplanen blir oppsummert som et industrieventyr som skjer på bekostning av bøndene, sultkatastrofen var stor mens man eksporterte korn for å få inn industrimaskiner. Femårsplanene blir oppsummert som en suksess, og sitater som *100 000 amerikanere tok veien over Atlanterhavet og*

⁴² Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 157

⁴³ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 161

under femårsplanene var det mangel på arbeidskraft i Sovjetunionen, mens de arbeidsløse stod i suppekøer i Vest-Europa og Amerika viser at Sovjetunionen hadde gode forutsetninger slik det ble tolket i samtiden. I sterk kontrast til dette kapitlet kommer vi inn i neste som omtaler Moskvaprosessene.

Også her blir Moskvaprosessene sett på som Stalins verk, og Stalin innførte sine egne folk i sentrale stillinger ute i republikkene. Tilstandene blir tolket som forrædersk, når vi leser at *et lite tips til politiet om at sjefen var trotskists, og straks kunne snikmelderen ta plassen til sjefen. Men snart kunne turen komme til snikmelderen selv.*⁴⁴ Som en oppsummering om Moskvaprosessene skriver forfatteren at *“Stalin ryddet ut de revolusjonære mer effektivt enn tsaren noen gang kunne drømt om.”*⁴⁵ Men i følge forfatteren rettet Stalin mye på dette inntrykket som ble gitt under Moskvaprosessene da han lanserte folkefrontspolitikken, hvilket ga kommunistene økt popularitet.

I *Spør i tid* blir ikke pakten mellom Sovjetunionen og Tyskland nevnt før kapitlet om andre verdenskrig, og blir forklart som en del av oppbyggingen til krigen. Forfatteren beskriver her pakten som et taktisk trekk av Stalin siden han ikke hadde vært i den politiske varmen i de vesteuropeiske landene i årene etter revolusjonen. Forfatteren tar opp et aspekt som jeg ikke har vært borti i noen av de andre bøkene jeg har lest. Han tar opp en vending i hvordan kommunistene i Sovjetunionen gjennom Komintern så på sosialistiske partier i Vest-Europa etter at nazistene hadde fått makten i Tyskland. Forfatteren forklarer den positive holdningsendringen som en direkte reaksjon på nazistenes fremmarsj.

Sveen og Aastads bok *Verden 2* er neste bok i dette kapitlet. Den kommer også kort inn på revolusjonen i Russland under første verdenskrig. Her skriver de at: *“Samtidig hadde en revolusjon i Russland fjernet det udugelige tsarstyret, og briter og franskmenn håpet nå på en økt russisk innsats i øst.”*⁴⁶ Etter dette sitatet blir ikke situasjonen i øst debattert mer, men heller den franske hæren og dens problemer med å holde moralen oppe. Under fredsforhandlingene blir det forklart at Russland kom i en særstilling, og det virker nærmest som at forfatteren mener at siden de

⁴⁴ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 164

⁴⁵ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 164

⁴⁶ Sveen og Aastad 1994 : 90

revolusjonære arbeidet for en verdensrevolusjon var det greit at tyske tropper ble stående i Russland.⁴⁷

På side 96 starter kapitlet om “*Russland blir til Sovjetunionen*” og her får vi først en nøye gjennomgang av hvordan Tsar-Russland var bygd opp fra 1500- tallet og frem til i dag. Når man kommer frem til 1917 virker det som om Russland er overmodent for revolusjon. “*Tsarens elendige ledelse under første verdenskrig utløste en revolusjon*” er forfatterens klare dom. Også her blir bildet av russiske soldaters forhold under første verdenskrig beskrevet med grimme ord. Februarrevolusjonen blir beskrevet som spontan, og var resultatet av at soldatene ikke ville åpne ild mot de kvinnelige demonstrantene. Tiden etter februarrevolusjonen blir beskrevet som en tid med to maktsentre, en i sovjetene som var sosialistisk og en i regjeringen som var borgerlig. Denne motsetningen mellom forskjellige systemer er i *Verden 2* gitt mye plass, og blir sett på som en gjennomgående faktor frem til revolusjonen var fullført. Etter dette blir en kombinasjon av system og aktørforklaringer gjennomgående i *Verden 2*.

Lenins tilbakekomst blir forklart som et initiativ fra Tyskland som håper han skal få slutt på krigen på østfronten. Lenin blir presentert som initiativtakeren bak revolusjonen i *kapitalismens svakeste ledd*. Men boken forklarer også hvor avgjørende det var for Lenin at liknende revolusjoner skjedde i mer utviklede land som Tyskland, Storbritannia, Frankrike og USA. Her ville arbeiderne da overføre teknologien til Russland slik at dem kunne utvikle seg. Deretter skulle revolusjonen spre seg til hele verden, slik at alle folk ble frie. Forfatteren forklarer at det var Lenin som overtalte resten av partistyret til å gjøre statskupp, da regjeringen ikke hadde noen folkelig støtte. Revolusjonen i november 1917 blir også her beskrevet som en hendelse nesten uten drepte. I valget som fulgte blir bolsjevikene beskrevet som så seierssikre at resultatet av valget i desember 1917 kom som et sjokk for de. Bolsjevikene ville ikke gi fra seg makten og de opposisjonelle partiene ble forbudt, sammen med avisene deres. Forfatteren krediterer også Lenin for at Russland trekkes ut av krigen da han *klarte å overbevise partiet om at Russland måtte ut av krigen for at revolusjonen skulle overleve*.⁴⁸ Det er for meg bemerkelsesverdig hvordan forfatteren skifter i fokuset mellom individ(Lenin) og gruppe(bolsjevikene), og jeg

⁴⁷ Sveen og Aastad 1994 : 93

⁴⁸ Sveen og Aastad 1994 : 105

kan anta forfatteren gjør det for å få med flere aspekter av revolusjonen og for å gi leseren noen *knagger* å henge kunnskapen på, og at det var en revolusjon som strakk seg langt ut over de individene som blir fremhevet i historiefortellingen.

Borgerkrigen blir kort oppsummert med Trotskij som leder og “*på kort tid reiste han en millionhær*”. I *Verden 2* begrunnes store deler av seieren med at *de hvite* ikke hadde støtte hos bøndene, og at mange av soldatene i de alliertes hærer hadde sympati for bolsjevikenes sak.

Når man kommer inn på forholdene i Sovjetunionen blir det beskrevet noen gode intensjoner, spesielt når det kommer til likestillingen. Men forfatteren forklarer at Aleksandra Kollontajs arbeid som minister for likestilling møtte på store utfordringer, og forfatteren forklarer at enkelte steder trodde mennene at kommunisme betydde at en kvinne ikke kunne nekte en kommunistisk mann samleie. Likestillingen blir forklart som svært vanskelig i de muslimske delene av Sovjetunionen. Det som kan være interessant med dette momentet er at man ser her at fremveksten av moderne kvinnehistorie begynner å komme frem i historiebøker fra videregående, og at man begynner å fokusere på fundamental islamisme i bøkene etter den kalde krigens slutt.

Starten på 1920-årene ble preget av elendige avlinger og hungersnød. I *Verden 2* blir situasjonen beskrevet som dramatisk, men er ikke i nærheten av så dramatisk i sine ordvalg som man har sett tidligere, for eksempel i bøkene fra 1950-tallet. NEP politikken blir fremstilt som en reform som fikk fart i produksjonen igjen, men *Verden 2* legger også vekt på oppblomstringen av prostitusjon på grunn av arbeidsledighet, og hvordan skilsmisellovene var til stor fordel for mennene siden det ikke var noen form for barnebidrag etter en skilsmisse.

I personkonflikten som følger Lenins død skriver ikke *Verden 2* så bastant at Lenin advarte mot Stalin, men heller at han advarte mot konflikten mellom Stalin og Trotskij, og supplerer med en kritikk av både Stalin og Trotskij, og eneste utvei var hvis ledelsen i partiet fikk satt inn nye personer i disse stillingene.⁴⁹ Dette er første boken hvor jeg kan lese at Lenin hadde en kritikk mot begge sine etterfølgere, og ikke bare et fokus på Stalin. Denne endringen åpner opp for en mer kritikk av de

⁴⁹ Sveen og Aastad 1994 :110

tidlige årene etter revolusjonen. Leninperioden blir nå også sett mer kritisk på enn hva man har sett tidligere.

Stalinperioden og NEP blir beskrevet som en hard periode for innbyggerne, men for innvandrere som kom til Sovjetunionen ble det bare vist glansbildet. Det virker som om Sveen mener den kommunistiske idé var død under Stalin når han kommer med flere sterkt kritiske punkter som lønnsforskjeller, kvinnenes likestilling ble tilbakelest grunnet frykt for at befolkningstallet skulle synke, og fagforeningene mistet sin siste rett til selvstendighet. Kampanjen mot analfabetisme som vi har sett på tidligere blir her fremstilt som en eneste stor propagandamaskin siden *mye av lesestoffet forherliget Stalin og kommunistpartiet, Stalin sensurerte og godkjente selv lærebøker og fagplaner. Og lærebøkene var uten trykkfeil, for korrekturleserne i forlagene risikerte dødsstraff for sabotasje hvis de overså feil.*⁵⁰

Moskvaprosessene blir tatt opp på side 113 – 115, og blir her forklart i all sin grusomhet. Det som er forskjellig fra tidligere bøker er at *Verden 2* kommer med et avsnitt om bakgrunnen for Moskvaprosessene, og kommer med flere teorier enn det man har funnet tidligere. Her forklarer forfatteren at grunnen til Moskvaprosessene kan være:

*Ensidig til Stalins person og hans ønske om å utrydde alle virkelige og tenkte rivaler til makten. Andre mener at hendelsene var en logisk konsekvens av Lenins partimodell og kommunistpartiets krav om maktmonopol og lydighet. Enkelte mener at Stalin og hans tilhengere virkelig fryktet at en indre opposisjon skulle søke utenlandsk støtt. Nazistene i Tyskland så på kommunismen som sin hovedfiende, og midt i 1930- årene begynte Hitler å føre en aggressiv utenrikspolitikk.*⁵¹

Det at Moskvaprosessene blir kastet nytt lys på, og som prøver å se forskjellige forklaringer bak disse prosessene gjør at *Verden 2*, viser en utvikling i forhold til forløperne som ikke trekker frem en grundigere analyse av hendelsene, og gir flere forklaringer til hvorfor prosessene kunne skje. Dette vil jeg tro skyldes at man etter den kalde krigens slutt har fått tilgang til flere kilder og at man derfor kan gi forskjellige analyser av det som skjer.

⁵⁰ Sveen og Aastad 1994 : 112 - 113

⁵¹ Sveen og Aastad 1994 : 115

Videre skriver man i *Verden 2* om den nye grunnloven, og hvor demokratisk den var. Men man tar også med at selv om den nye grunnloven var *verdens mest demokratiske grunnlov var den et rent propagandaverktøy til bruk mot kritikerne*.⁵² *Verden 2* fokuserer videre på den persondyrkelsen som utviklet seg rundt Stalin på slutten av 1930- tallet. Denne persondyrkelsen som bygger opp om Stalin som diktatorisk leder av Sovjetunionen, og ensrettingen som Stalin innførte på alle samfunnsplan.

Også i *Verden 2* kommer ikkeangreps-avtalen under kapitlet om andre verdenskrig, noe som ikke er unaturlig. Jeg tar det med her siden det skjedde før krigsutbruddet. I *Verden 2* blir pakten mellom Tyskland og Sovjetunionen beskrevet som en *bombe*. Forfatteren oppsummerer bare i noen setninger at i en hemmelig tilleggsprotokoll var Øst-Europa delt i en tysk og i et russisk interesseområde. Forfatteren bygger opp til denne oppsummeringen av hendelsene med å fortelle om hvordan Stalin uttalte at: *(de tsjekkosllovakiske) distriktene ble avstått til Tyskland som en godtgjørelse for at Tyskland skulle begynne krig mot Sovjetunionen*” og at *“Stalin fryktet Hitlers politikk, og i 1939 forhandlet Sovjetunionen både med Storbritannia og Frankrike. Forhandlingene førte ikke fram, og i august 1939 sprang bomben*.⁵³ I forklaringen på hvorfor denne avtalen kom i stand konkluderer forfatteren ikke med noe konkret, men sier at der finnes flere teorier på hvorfor det skjedde. Men forfatteren har her et ordvalg som vektlegger noe viktig for historien i samtiden når forfatteren skriver at: *Sovjetunionen var dårlig forberedt på krig. Det er mulig at Stalin med en slik avtale håpet å kunne holde seg utenfor en storkrig, eller vinne tid for å være bedre forberedt på et seinere angrep fra Tyskland*.⁵⁴

2.4 Revolusjon og mellomkrigstid i bøker etter Kunnskapsløftet 06.

Vi begynner med Grimnes bok *Tidslinjer 2*. Del 3 av boken omfatter tiden 1914 – 1945. Beretningen om den første verdenskrig blir mindre enn hva som finnes i tidligere fremstillinger av det som er skrevet om hva som skjer i Russland. Freden mellom Russland og Tyskland blir ikke nevnt her, og det virker som om

⁵² Sveen og Aastad 1994 : 115

⁵³ Sveen og Aastad 1994 : 173

⁵⁴ Sveen og Aastad 1994 : 174

landavståelsene Russland må gjøre, skjer i Versailles-freden. I de økonomiske nedgangstidene som fulgte første verdenskrig blir det skrevet i underkapitlet *Trusler fra venstre og høyre*⁵⁵ at det ble dannet kommunistiske partier over hele Europa, og at det virket som om den sovjetiske kommunismen tålte de tøffe økonomiske tidene bedre enn de kapitalistiske landene.

Selve revolusjonen blir beskrevet på en ryddig og grei måte, Lenin blir sagt å være den ubestridte leder av revolusjonen, og Trotskij blir nevnt som leder for den røde armé. Stalin blir ikke nevnt under revolusjonen. Fortellingen har store likhetstrekk med *Spor i tid* og man kan se at mye av stoffet er klipt og limt fra den boken. Og siden Grimnes var medforfatter på *Spor i tid*, og begge bøkene er gitt ut på Aschehoug forlag, regner jeg med at det er grunnen for dette.

Forfatterne er i sine fremstillinger veldig orientert rundt de større linjene, og der det tidligere har vært fokusert på enkeltpersoner, er dette fokuset mye mindre, og heller tilsidesatt for et fokus på samfunnsstrukturene. Med å utelate personfokuset som man har hatt tidligere får man også et mer kompakt, og oversiktlig bilde av hendelsesforløpet og de litt større linjene. Et eksempel på dette er at i personstriden som fulgte Lenins død blir det bare skrevet at *Trotskij og andre ledere fra oktoberrevolusjonen ble skjøvet til side, og fra slutten av 1920-årene sto Josef Stalin fram som partiets ubestridte leder*.⁵⁶ Personstriden blir altså ikke fokusert på, og derfor har man ikke det samme bildet av situasjonen eller personene i denne boken, som man har møtt tidligere.

I stedet for å fokusere på Stalin kaller man det stalinisme, og derfor kan forfatteren legge tolkningen på et samfunnsnivå uten at det virker som at Stalin gjør alt selv. Man kan også si at man går inn for en ideologisering av Stalins politikk og dermed får man et annet perspektiv på hendelsene. Men selv om forfatteren legger opp til en fortolkning på et samfunnsnivå, er det likevel ikke et glansbilde som blir skissert opp i boken. I underkapitlene *Stalinisme, kollektivisering, og terror*⁵⁷ blir Sovjetunionen beskrevet som et vanskelig sted å leve, den autoritære statsmakten hadde et stramt grep rundt befolkningen, som til slutt ender opp i det forfatteren kaller et førerdiktatur, hvor all makt lå hos Stalin.

⁵⁵ Grimnes 2008 : 223

⁵⁶ Grimnes 2008 : 235

⁵⁷ Grimnes 2008 :236-238

Moskvaprosessene blir nevnt i en klamme i underkapitlet om terroren. Forfattere bruker her ord som *forskrekkelse* og *avsky*, men selv om han bruker negativt ladede ord vil jeg fremholde fremstillingen som reflektert og nyansert.

Når det kommer til forhandlingene før andre verdenskrig forklarer forfatteren at den gjensidige mistenksomheten mellom Frankrike – Storbritannia og Sovjetunionen var for stor til å få i stand en avtale. Pakten mellom Tyskland og Sovjetunionen blir beskrevet som noe som *ingen hadde forventet*⁵⁸ og at pakten ble kunngjort for *en måpende verden*, altså ganske ladede ord, men ikke noe ut over hva en forfatter kan ta seg friheter til for å skrive en mer levende tekst. Detaljene i avtalen blir skissert opp, og forfatteren nevner at begge parter hadde klare fordeler av avtalen.

I *Mennesker i tid 2* ser man også at der er en klar dreining i fremstillingen av historien, man er mer orientert rundt de store linjene og brudd/kontinuitet enn hva Cappelens bøker har vært tidligere. Dette ser man klart allerede i innholdsfortegnelsen i *Mennesker i tid 2*. Kapittel 10 som omhandler Russland fra revolusjonen og fremover deles inn i: *Årsaker til revolusjon, året 1917, umiddelbare konsekvenser, og langsiktige virkninger*. På denne måten holder forfatteren seg mer orientert om de lange linjene i historien istedenfor detaljkunnskapen. Grunnen til denne endringen må ligge andre steder enn i de historiske endringene. Ligger grunnen i tradisjonen til forfatterne, eller ligger den i læreplanene? Realhistorisk går forfatteren objektivt til verks, ordlyden i det som skrives er nøytral og nyansert. Han forklarer for eksempel at novemberrevolusjonen ofte blir kalt for et kupp siden den ikke hadde bred støtte i folket, noe som er betegnende for en revolusjon. *Mennesker i tid 2* legger også analysenivået på et samfunnsnivå, men forteller selvfølgelig om enkeltpersoner i revolusjonen som Lenin og Trotskij. Stalin blir ikke nevnt som en del av revolusjonen.

Av de umiddelbare følgene som kommer etter revolusjonen beskriver forfatteren raskt følgene av politikken til bolsjevikene, og hvordan de fikk kontroll over nasjonalforsamlingen – med makt. Forklaringen på de rødes seier i borgerkrigen ligger i følge forfatteren på flere plan, og stiller i teksten mange spørsmål som skal få leseren til å tenke. Hungersnøden, krigskommunismen og verdensrevolusjonen som aldri kom blir omtalt i verdinøytrale ordformer.

⁵⁸ Grimnes 2008 : 252

I de langsiktige virkningene av revolusjonen kommer vi inn på flere områder. Bildet som blir tegnet av Sovjetunionen er ikke et idyllisk bilde, og da spesielt ikke etter at Stalin tar over makten. Når Stalin tar over makten, endres vinklingen til forfatteren litt. Her blir det fokusert veldig på Stalin som person, noe som har bakgrunn i at Sovjetunionen ble et diktatorisk enevelde etter Stalins overtakelse. Lenins testamente, hvor han advarer mot personstriden og Stalin blir ikke nevnt med et ord. Det blir heller vektlagt at Stalin klarte med sine betydningsfulle posisjoner å få innflytelse nok til å utmanøvrere Trotskij.

Mennesker i tid 2 bruker ikke begrepet *Terror* om forfølgelsene i mellomkrigstiden, men kaller det heller *utrenskningene*, et begrep som er mer spisset og gir et bedre bilde av hva hendelsene innebar. Forfatteren skriver at *Toppen av isfjellet i de store utrenskningene var Moskvaprosessene*.⁵⁹ Slik jeg tolker boken prøver den å forklarer Moskvaprosessene ut fra et utilitaristisk ståsted, altså at de tiltalte kom med innrømmelsene for å sikre det felles beste, og redde partiet og familiene ved å tilstå. Denne måten å forklare prosessene på tegner et bilde av et stolt folk som blir offer for Stalins terrorisering av den sovjetiske befolkningen og personene i kommunistpartiet.

Når det kommer til ikke-angrepspakten mellom Sovjetunionen og Tyskland blir den beskrevet som en god avtale for begge parter, men at Sovjetunionens fordeler ikke kommer frem før mange år senere i en tilleggsprotokoll til avtalen. Dette er også første boken som nevner navnene på mennene bak avtalen, Ribbentrop og Molotov.

2.5 Observasjoner/sammenfatting

Den russiske revolusjon var en av de hendelsene som i størst grad var med å forme historien i det 20. århundre. I Norge har vi vært en alliert med maktblokken i vest, men samtidig har vi vært en stat som grenset mot Sovjetunionen.

På 1950-tallet var der ikke de store lærebøkene som man ser i dag. Bøkene var som regel også en mer eller mindre historiefortelling om historiens hendelser. Ett moment som er verdt å merke seg fra denne perioden er at man i *Verdenshistorie(A)* skriver Stalin inn i den russiske revolusjon og gir han en rolle han ikke hadde. Dette vil jeg

⁵⁹ Grimnes 2008 : 285

tro kommer av den rollen Stalin kom til å få, og at forfatterne i samtiden derfor skrev han inn i revolusjonen, som en form for teleologisk(fremtidsrettet) historieskrivning. *Aschehougs* fremstilling er orientert om personer og aktører, boken er derfor nesten uten fortolkning. Synet som kommer frem blir på grunn av sin mangelfulle analyse kun belyst gjennom de ordvalgene som forfatterne gjør. *Cappelens* bok fremstiller hendelsene i denne perioden på en annen måte. Også her er boken orientert om hendelser og gir lite fortolkning av stoffet som blir presentert. Denne boken nevner ikke Stalin i de tidligste årene etter revolusjonen. Lenin og Trotskijs rolle blir også sett i forhold til *partiet*, noe som klargjør at de var del av noe mye større enn dem selv. *Cappelens* bok avslutter med å fortelle at det var proletariatets diktatur som nå var startet, og at dette kunne sammenlignes med tsarveldet på sitt aller verste. Denne sammenligningen gjør at *Cappelens* bok er virker til å være mer kritisk mot Sovjetunionen enn det *Aschehougs*, med bakgrunn i at den ikke en gang nevner Moskvaprosessene.

På 1970-tallet regnet jeg med å finne noen ekstreme synspunkter i lærebøkene på grunn av det politiske miljøet i samtiden som hadde en politisk oppblomstring i det radikale venstremiljøet. Det kan jeg ikke si at jeg har funnet. Forfatterne har holdt seg nøytrale i begrepsbruken, men selv om de bruker objektive ordformer er bøkene annerledes. Denne forskjellen i fremstillingen av Sovjetunionen ser man når de tolker hendelsene. Her ligger *Historien i vår tid* tettere opp mot den historiefaglige utviklingen i forhold til *Verden blir én* som ligger nærmere den tolkningen man ser i bøkene fra 1950-tallet som har en totalitaristisk årsaksforklaring til veldig mye av det som skjer i denne perioden i Sovjetunionen. Men selv om dette er et moment med bøkene, er det noe som disse bøkene fra foregående periode. Dette ligger i oppbygging og bruk av virkemiddel som kart, bilder, og sitater. I tillegg har disse bøkene en fortelling som de foregående bøkene ikke har. Kvinner får en aktiv rolle i historiefortellingen, og andre aspekter som etnisitet og religion begynner å gjøre seg gjeldene som faktorene i bøkene. Samtidig blir fokuset på enkeltpersoner mindre enn i bøkene fra foregående periode og man får inn flere individer og man ser på større årsaksforklaringer. Bøkene begynner også å se en kontinuitet lengre tilbake i tid og tar med grunnlaget for revolusjonen som lå i forholdene under tsarens regime.

På 1990-tallet ser man at den trenden som man hadde på 1970-tallet har fortsatt når det kommer til å vektlegge større forklaringsfaktorer fortsetter. Men på 2000-tallet

ser man et nytt skifte i hvordan man tolker Sovjetunionen. Dette skiftet kommer også i historieforskningen etter Sovjetunionens fall og kalles posttradisjonisme. Her går man i noen grad tilbake til et tradisjonistisk tankesett. Dette kommer veldig godt frem i *Mennesker i tid 2* som er produsert av den nye generasjonen historieforfattere for Cappelen.

3.0 Andre verdenskrig i lærebøker

Andre verdenskrig er et tema som har vært sentral i norsk historieformidling i nyere historie. I dette kapitlet kommer jeg til å se på hvordan Sovjetunionen og Østfronten har blitt tolket i litteraturen. Blir Sovjet sett på som en aggressiv stormakt – eller en forsiktig kjempe, som forsvarer seg mot ytre fiender?

3.1 Andre verdenskrig i bøker fra 1950- tallet.

Andre verdenskrig var fersk i minnet til forfatterne fra denne tiden, men forskningsfeltet var likevel nytt. Dette kan gi en fortolkning av hendelsene som ikke nødvendigvis er helt korrekte. Men som historisk kilde vil det fortsatt bidra til denne oppgaven. Sovjetunionen hadde en dobbeltrolle i andre verdenskrig: Unionen var våre ideologiske fiende, men også våre allierte i krigen. Denne rollen blir en av de faktorene jeg skal se etter i dette kapitlet. Jeg skal ikke gå inn på hendelsene i Norge, men heller se på dette i en global sammenheng. Det er verdt å merke seg at *Verdenshistorie(A)* konsekvent refererer til Russland og russerne når han skriver om krigen i Europa selv om det fra 1924 het Sovjetunionen. Når det kommer til krigen i Øst-Asia blir det heller referert til Sovjet-Russland. Denne bruken av navn, hvis bevisst, tyder på at forfatteren kan ha sett en forskjell på Sovjetunionen i Europa og i Asia. Begrepsendringen kan også begrunnes med at forfatteren viser til noe større enn det geografiske området som Russland tradisjonelt hadde vært. Begrepsbruken kan være tilfeldig å komme av forfatterens tradisjon, men hvordan har dette blitt oppfattet i klasserommene? Jeg mener der er en klar forskjell i hvilke assosiasjoner man får av ordene *Sovjetunionen* og *Russland*. Sovjetunionen er i større grad forbundet med ideologien som lå bak, altså kommunismen, mens Russland er betegnelsen på en nasjonalstat, et språk og en kultur. Men tsarens Russland var ikke en idyllisk plass å leve for vanlige mennesker, men Sovjetunionen er noe mer og har ideologiske undertoner ved seg som begrep. Sovjetunionen vekker en sterkere følelse i oss og omfatter mer enn det geografiske området som unionen dekket. Denne følelsen sett i sammenheng med den situasjonen som var i den kalde krigen når denne boken ble brukt gjør at begrepsbruken kan ha skapt uheldige assosiasjoner mot unionen i øst.

Krigen på østfronten blir beskrevet gjennom litt over et par sider i *Verdenshistorie(A)*. Russerne blir beskrevet som *underlegne både i antall og med hensyn til utrustning*.⁶⁰ Når russerne går til motangrep vinteren 1941 blir tapene på tysk side, og den russiske seieren, beskrevet som litt selvfølgelig på grunn av kulden. Motoffensiven som kommer i 1942 blir mye av æren kreditert til vestmaktene som kom med utsyr og materiell til krigen i øst. De nye generalene blir beskrevet som *glimrende hærførere* og i slaget om Stalingrad blir de russiske styrkene beskrevet som svært effektive og veldig lite sympatiske i krigen mot tyskerne på grunn av de store tapene som blir beskrevet på tysk side. Forfatteren ser her ikke slaget fra tysk side og hvordan Hitler hadde nektet de tyske styrkene å overgi seg, men man vektlegger heller hvordan de nye styrkene med hjelp av alliert materiell vinner over tyskerne.

Samtidig som det er et naturlig skille i kampene når russerne begynner å drive tyskerne tilbake, vektlegger *Verdenshistorie(A)* her de alliertes hjelp med materiell. I tillegg blir vinteren vektlagt som en faktor for at tyskerne tapte slagene. Dette gir en vinkling som tilsier at Sovjetunionen trengte den hjelpen, og at de ikke hadde klart å drive tyskerne ut om det ikke hadde vært for andre faktorer enn deres egen innsats.

Vinterkrigen i Finland blir oppsummert kjapt, og Finlands motstand blir betegnet som *djerv* men at de til slutt måtte overgi seg for overmakten.⁶¹ Det at forfatteren skriver at den russiske regjeringen kom med krav om landavståelser uten noen videre forklaring gir et bilde av en arrogant overmakt, som bare setter frem krav, og forventer at et lite land bare skulle føye seg for overmakten.

Videre blir det skrevet om frigjøringene som russerne sto bak i Polen og deler av Balkan-halvøya. Russerne hjalp Tito med å drive fienden ut av Jugoslavia. Med ord som *befridde* og *hjelp* blir det ikke tegnet det fiendebildet av russerne som man kanskje skulle tro ble fremstilt i denne boken som er skrevet i en totalitaristisk og tradisjonell tradisjon. Denne endringen i oppfatningen av Sovjetunionen kan kanskje begrunnes i at vestmaktene og Sovjetunionen var allierte under krigen.

I *Verdenshistorie(C)* blir også Russland betegnelsen på Sovjetunionen. I starten av den andre verdenskrig blir de baltiske statene beskrevet som om de ikke har noe valg

⁶⁰ Skard og Midgaard 1956 : 278

⁶¹ Skard og Midgaard 1956 : 274

overfor Russland når de vil benytte landene militært, og innlemmelsen i Sovjetsamveldet blir beskrevet som et russisk initiativ, og ikke noe landene selv ville. Liknende krav til Finland blir årsaken til vinterkrigen, og også her blir det fokusert på at finnene *verjet seg med makeløs dyktighet og djervskap, men ble stående aleine mot overmakta.*⁶² Igjen får man en følelse av David mot Goliat, og at forfatteren har en sterk sympati til fordel for Finland.

Krigen på østfronten blir i *Verdenshistorie(C)* beskrevet slik at man ser handlingene fra en tysk side, og Russland som et land som kun forsvarte seg under retretten inn mot Moskva og Leningrad. Men vinteren får ikke alene æren for at russerne klarte å presse tilbake tyskerne. I *Verdenshistorie(C)* blir tofronts, og senere trefrontskrig for Tyskland, i tillegg til vinteren som forfatteren ikke beskriver nærmere, sagt som forklaring for tyskernes nederlag i øst. Den sovjetiske offensiven blir beskrevet på en annen måte i *Verdenshistorie(C)* sin fremstilling, enn den vi kunne lese om i *Verdenshistorie(A)*. Når russerne får i stand de nye hærene sine, blir russernes offensiver i øst beskrevet som svært effektive. Men dette slår meg heller som negativ omtale av tyskerne enn positive bemerkninger om russerne. I sammenbruddet av Tyskland blir fremstillingen igjen sett fra et tysk ståsted, Sovjetunionens rolle blir ikke nevnt, og besetningen av Tyskland skjer uten at man nevner hvem som besatte hvilke deler.

3.2 Andre verdenskrig i bøker etter reformen i 1976.

I fremstillingen i *Historien i vår tid* av andre verdenskrig ser man igjen hvordan den nye reformen har endret måten man skriver historiebøker på. Bøkene er mye større, og rikt illustrert for å gjøre stoffet enklere for elevene.

Sovjetunionens rolle i den tidlige delen av krigen blir sett på som en stormakt som gjør stort sett som de selv vil. De baltiske landene blir *tvunget til å underskrive alliansetraktater og det neste skrittet var at de tre statene sommeren 1940 ble innlemmet i Sovjetunionen.*⁶³ Her blir ikke fremstillingen sett på som et

⁶² Bergsgård 1956 : 163

⁶³ Moen 1979 : 209

ekspansjonistisk trekk, men blir mer tolket som et defensivt trekk. Defensivt med harde midler, men fortsatt et defensivt trekk.

Finnenes motstand i vinterkrigen blir også her beskrevet som enestående, men at de til slutt måtte gi seg for overmakten, som da tok mer land enn det som var i kravet før krigen startet.

Når forfatteren kommer inn på krigen på østfronten, begynner han kapitlet med å fortelle fra et vestlig perspektiv. Først siterer han Churchills tale om støtte til Sovjetunionen, selv om han ikke ville vike fra ett ord som han tidligere hadde brukt for å kritisere kommunismen. Deretter siterer han talen til kong Håkon fra London, og hvordan de norske eksilstyresmaktene oppfordret til kamp mot nazistene. Den nye krigen ble av tyskerne kamuflert som en krig mot bolsjevikene, men man måtte se gjennom usannhetene og se hva det virkelig var; et ledd i Tysklands kamp for verdensherredømme.

Etter å ha fortalt historien fra disse vinklene kommer han først inn på de faktiske hendelsene i øst. Moen forteller om russisk tilbaketrekning, men også om hard motstand. Forfatteren legger vekt på at Hitler hadde regnet med at krigen i øst skulle være over i løpet av kort tid, og dermed ikke utrustet troppene for langvarig krig. Vinteren blir beskrevet som hard og at mange tropper frøs i hjel. *Historien i vår tid* begynner igjen å sitere Churchill og en av hans taler, noe som igjen gir krigen i øst et vestlig preg. Som i forrige Kapittel synes jeg valget av sitater er bemerkelsesverdig, og fordelaktig for den vestlige delen av alliansen. Jeg mener her at man er i en periode hvor man skulle tro at det fantes radikale meninger på grunn av det politiske miljøet i Norge, men disse meningene kommer altså ikke frem i bøkene fra denne perioden. *Historien i vår tid* skildrer Sovjetunionen på en veldig vestlig orientert måte og tar, om mulig, en vestlig vinkling av hendelsene i Sovjetunionen.

I slaget om Stalingrad blir russernes offensiv sett fra et tysk ståsted, og det er her tydelig at forskningen på perioden har kommet litt lengre enn i bøkene fra 1950-tallet. Dette kommer frem i eksempler som at det var Hitler som hadde forbudt en hver form for overgivelse, den 6. tyske armé ble omringet og måtte til slutt kapitulere. Etter dette tapet kom aldri tyskerne tilbake i krigen i øst og russerne *befrir*

Polen, Bulgaria og Romania blir *tvunget* til å gå over på alliert side, og Ungarn fikk hjelp til å *frigjøre* seg fra den tyske okkupasjonen. Med denne ordlyden blir russerne sett på som frigjørere, og tyskerne som okkupanter. Denne fremstillingen er med på å sette Sovjetunionen i et positivt lys, noe som igjen speiler den doble rollen Sovjetunionen hadde som en alliert i krigen, men samtidig en ideologisk fiende.

I *Verden blir én*, Bjøl og Greves bok, blir fremstillingen av vinterkrigen det skrevet at Sovjetunionen prøvde å få i stand en avtale med fienden om at russiske tropper kunne få rykke inn i landet hvis Tyskland forsøkte å invadere Russland den veien. Her får altså det sovjetiske fremstøtet et mer diplomatisk preg, hvor Sovjet-Russland ikke blir sett på som arrogante eller som aggressive. Og i vinterkrigen og når det kommer til de baltiske landene tolker forfatteren dette som at Sovjet-russerne *presset* de baltiske landene. Hendelsene i selve vinterkrigen blir i forfatterens fremstilling kort oppsummert, og den finske motvergen mot Sovjet-Russerne blir beskrevet som iherdig, men at de til slutt måtte gi opp. *Verden blir én* skildrer så den russiske fremstillingen av krigsårsaken for vinterkrigen. Her får man en forklaring om hvordan man i sovjetiske og Østeuropeiske lærebøker kan lese om finske angrep støttet av Frankrike og Storbritannia.⁶⁴

Om selve invasjonen på østfronten forklarer forfatteren at tyskerne ble forsinket grunnet krigen på Balkan. Etter opprørene i Jugoslavia og Mussolinis mislykkede krig her, bestemmer Hitler seg for å sikre hele Balkan før han starter operasjonen mot Sovjetunionen. *Verden blir én* vektlegger også at Stalin, selv om han hadde blitt advart ikke hadde mobilisert. Dette gir et utfall hvor den røde armé blir overasket over angrepet og får store tap mot en fiende som var mye mindre enn dem selv, og forsinkelsen som blir vektlagt er årsaken til at tyskerne blir et offer for den harde vinteren.

Ved Stalingrad blir historien fortalt fra en tysk vinkling, og Hitler blir synde bok for at det går så galt som det gjør når han nektet å lytte til sin generalstab. Stalingrad blir beskrevet som et vendepunkt i krigen. Fremrykningen videre blir beskrevet med ord som kapitulasjon og tysk overgivelse. Fortellingen gir ikke mange detaljer om det som skjer på østfronten, men forteller om sovjetisk fremrykking og tysk motstand som til slutt ender opp med slaget om Berlin.

⁶⁴ Bjøl og Greve 1978 : 179 -182

Når *Verden blir én* tar opp Teherankonferansen, blir Stalin fremstilt som *mest opptatt av landevinningene Sovjetunionen hadde skaffet seg mot vest og krigserstatningene de skulle ha*. Forfatterne beskriver her en Stalin som var opptatt av sovjetisk vinning og ikke av fredsarbeidet som de andre statslederne var.⁶⁵

3.3 Andre verdenskrig i bøker etter reform 94.

Krigen på Østfronten blir i *Spor i tid* beskrevet kronologisk med tysk framrykning, hvor frontene stanset like utenfor Moskva, den harde vinter, etterfulgt av sovjetisk motstand som drev tyskerne ut av Sovjetunionen. Boken legger vekt på at Stalin har lært av tidligere feil, mens Hitler gjentar dem. Stalin blir beskrevet som en glimrende hærfører fordi han lytter til sine rådgivere, Hitler på den andre siden tar over ledelsen av styrkene og gjentar feil som er begått tidligere. Å utnytte de lange avstandene og det harde klimaet blir i *Spor i tid* fremstilt som å være et bevisst valg av Stalin. Selv om Stalin blir nevnt i de fleste sammenhenger som omfatter russisk krigføring, er det ikke det personfokuset man kan se i tidligere bøker, Stalins stilling som hærfører og diktator vil jeg tro er grunnen til at han blir nevnt når det er snakk om sovjetisk krigføring på østfronten.

Forfatteren vektlegger en balanse mellom samfunnsstrukturer og aktører i hvordan han forklarer hendelsene i krigen, for eksempel da Stalin appellerer til patriotismen i det russiske folket og den sovjetiske folkesjela og den sovjetiske viljen blir vektlagt. Partiet og ideologien derimot blir lagt til sides. Slike kulturforklaringer er noe man ikke ser i litteraturen fra 1970- og 1950-tallet. Dette vil jeg tro bunner ut i historiefaglige tradisjoner, og at slike emner ikke blir vektlagt i samme grad.

Samtidig kaller man det for *Stalin-troppene*⁶⁶ hvilket knytter hendelsene tett opp mot Stalins styre i Sovjetunionen. På denne måten trekker forfatteren ut to viktige aspekter ved krigen på østfronten. Samtidig som man vektlegger kulturelle faktorer, belyser man også Stalins rolle som diktatorisk leder for Sovjetunionen. I sammenheng med samfunnsstrukturelle faktorer kan man nevne for eksempel hvor

⁶⁵ Bjøl og Greve 1978 : 197

⁶⁶ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 189

mye av industrien som lå innenfor hvilke land og hvilken betydning dette fikk for utviklingen.

Det kan være verdt å merke seg at *Spor i tid* ikke nevner *den brente jords strategi*, som er et negativt ladet uttrykk brukt i bøkene fra 1950-tallet. I stedet skriver forfatteren at når russerne måtte gi opp en by, ble fabrikker demontert og flyttet til Sibir hvor de ble montert opp igjen. På denne måten høres den sovjetiske tilbaketrekkingen mer human ut enn hva vi har lest tidligere.

Slagene på østfronten blir ikke beskrevet i detalj, men blir slått sammen med hendelsene i vest og blir sett fra en vinkel som forteller om allierte seire og tyske nederlag. Fremstillingen virker kaotisk frem til de allierte styrkene nærmer seg Berlin fra begge sider.

Verden 2 forklarer vinterkrigen med Sovjetunionens ønske om å forsvare seg mot tyskvennlige land, og ba derfor om landavståelser fra Finland for å kunne trygge egne landområder. Da Finland svarte nei på dette, brøt det ut krig. I tidligere fremstillinger blir mye av historien lagt på aktører, og man ser i *Verden 2* at man får en ny vinkling der man velger å se på større systemforklaringer i stedet. I tillegg bruker forfatteren begreper og uttrykk som kan sies å være verdinøytrale, heller enn å rette skyld ulike veier. Når angrepet på østfronten starter, forklarer *Verden 2* at Sovjetunionen hadde enorme mengder krigsfanger og døde, og at de hadde klart å flytte en stor del av krigsindustrien bak Uralfjellene. I *Verden 2* er den første boken som belyser en sammenheng mellom at Sovjetunionen får bekreftet at Japan ikke kommer til å angripe i øst, og at Sovjetunionen derfor kan sette inn friske tropper i krigen mot tyskerne og dermed stopper den tyske fremrykkingen. Dette vil jeg tro kommer fra en utvikling i forskningsfaget samt en læreplan (R94) som vektlegger krigen i Asia i større grad enn forløperen. *Verden 2* har et analytisk grep som ligger på et systemnivå gjennom hele emnet om krigen. Stalin blir bare nevnt ved en anledning, ellers er det snakk om sovjetrusserne og tyskerne som folkegrupper. Dette gjør at man får bedre overblikk over de større strukturene i krigen, fordi man ikke bruker plass på å beskrive detaljer og personer som ikke er relevant for den generelle kunnskapen om andre verdenskrig.

Verden 2 er den eneste boken i denne oppgaven som argumenterer for bruken av atombomben over Hiroshima og Nagasaki som amerikanske tiltak for ikke å

inkludere Sovjetunionen i krigen i Asia over for lang tid. Dette perspektivet er viktig siden dette legger grunnlag for den kalde krigen. Jeg vil tro at grunnen for at det er med her og ikke i tidligere bøker er en større vektlegging av hendelsene i Asia under andre verdenskrig og at man ser hendelsene i en større sammenheng og belyser at de ideologiske forskjellene mellom USA og Sovjetunionen er til stede selv om de er allierte under krigen.

3.4 Andre verdenskrig i bøker etter kunnskapsløftet 06.

I *Tidslinjer 2* blir det skrevet at Sovjetunionen angriper Finland i ly av ikke-angrepsavtalen med Tyskland. Også her beskrives den finske motstanden som tapper, men at finnene til slutt måtte avstå viktige landområder til overmakten. Krigen i øst blir sett med fokus fra tysk side, og invasjonen blir i starten beskrevet som en suksess for Hitler, som hadde regnet med at den røde armé og det sovjetiske samfunnet skulle gå i oppløsning. Ved utgangen av 1941 er det som forfatteren beskriver som en heller *usannsynlig allianse fra et ideologisk ståsted* på defensiven.

Motoffensiven på østfronten blir beskrevet på en litt uvanlig måte når forfatteren skriver:

Viktigst var likevel hendelsene på østfronten. De sovjetiske soldatene som vi møtte i innledningen til dette kapitlet, hadde all grunn til å lytte. Kanontordenen de hørte, var innledningen til en offensiv som skulle føre til sovjetisk seier i det langvarige slaget om Stalingrad og mer enn noe annet skulle bidra til omslaget i krigen.⁶⁷

Ordlyden her er langt fra faglitterær. Forfatteren beskriver hendelsene på nærmest som i en skjønnlitterær skildring. Jeg vil tro grunnen for å skrive på denne måten ligger i pedagogiske argumenter, og man prøver å gjøre historien mer levende. Men forfatteren beskriver her hvor viktig slaget om Stalingrad var, og hvilken betydning dette slaget skulle få for utviklingen i krigen. Etter seieren ved Stalingrad blir østfronten beskrevet som en eneste stor seiersrekke for Sovjetunionen, til tross for at tyskerne forsvarte seg hardnakket og tapene var store på begge sider. Slaget om Berlin blir ikke nevnt, og den harde vinteren som i alle bøker frem til nå har blitt vektlagt som en av grunnene for den sovjetiske seieren blir heller ikke nevnt.

⁶⁷ Grimnes 2008 : 256

Tidslinjer 2 har et eget Kapittel om *Sovjetunionen og vestmaktene*.⁶⁸ Dette kapitlet forteller om at alliansen under krigen hadde gjort motsetningene mindre, og forfatteren fremstiller møtene i Teheran på Jalta og i Potsdam som møter dominert av enighet om hva som skulle skje etter krigen.

I *Mennesker i tid 2* er de første krigshandlingene der Sovjetunionen er innblandet i vinterkrigen mot Finland. Forfatteren berømmer den finske motstanden og nevner den støtten de får fra frivillige, som gjerne var sovjetmotstandere. Etter at Finland må gi seg, blir lignende krav satt til de baltiske landene. Grunnen til at Sovjetunionen kunne gjøre dette uforstyrret var det tyske angrepet på Nederland, Belgia og Frankrike. Dette skjedde dessuten i ly av ikke-angrepspakten med Tyskland.

Når den tyske invasjonen av Sovjetunionen starter, tegnes det et bilde i *Mennesker i tid 2* av en tafatt Stalin som nektet å innse hva som skjedde når tyskerne angriper. Forfatteren beskriver at Stalin motvillig mobiliserer den 21. juni, men at det var for sent for mange av styrkene når den tyske invasjonen starter den 22. juni. Selve invasjonen oppsummerer forfatteren raskt, og bruker deretter plassen på å forklare hvordan bolsjeviker og nazister var naturlige fiender, for så å beskrive vinteren og hvordan de tyske soldatene ikke var forberedt på den. Kapitlet heter *operasjon Barbarossa – angrepet på Sovjetunionen* og man får derfor i denne omgang bare én vinkling fra den tyske invasjonen i 1941 og den nye offensiven i 1942, for å sikre ressursene i sør. Vendepunktet på østfronten blir beskrevet i samme vending som vendepunktene i Afrika og Stillehavet. Stalingrad blir beskrevet som vendepunktet i krigen her, men selve handlingene i slaget blir kort oppsummert og forfatteren forteller om store tap på begge sider, men at tyskerne til slutt blir omringet og må overgi seg til sovjeterne. Fokuset i *Mennesker i tid 2* ligger i både selve hendelsene, og konsekvensene av det som skjedde. I boken forteller blant annet om hvordan krigen i russisk historie blir kalt for den store fedrelandskrigen, og hvordan russerne led store tap og belyser at de avgjørende slagene ikke skjedde i vest, men i øst.

Mennesker i tid 2 tar opp et aspekt ved invasjonen av Tyskland som jeg ikke har sett tidligere, sovjetiske overgrep på Østfronten. *Mennesker i tid 2* forteller om hvordan russiske soldater var besatte av hevn og at så mange som 100.000 kvinner ble voldtatt i Berlin våren 1945. Forfatteren skriver at dette kom fram i en bok av

⁶⁸ Grimnes 2008 : 262

Antony Beevor,⁶⁹ og at den russiske ambassadøren protesterte høylytt mot anklagene da boken kom ut. Etter dette tar forfatteren opp bombingene av Dresden, og prøver å sette søkelys på de alliertes ugjerninger i andre verdenskrig noe som gir leseren et inntrykk av at overtrampene skjer på begge sider. Denne utviklingen er ny, da man tidligere ikke får denne vinklingen inn i lærebøkene.

3.5 Observasjoner/sammenfatting

Den generelle utviklingen av synet på Sovjetunionen har vært påvirket av forskningsfeltet. Man kan se at fra 1950-tallet og frem til bøkene på 2000-tallet har man en utvikling som mer eller mindre følger forskningsfeltet. Som jeg har nevnt tidligere er ikke disse grensene absolutte, og det er derfor man kan se overlapping. Ett eksempel på dette kan være *Verden blir én*, som i en periode der man har begynt å finne andre årsaksforklaringer, sitter igjen i en mer tradisjonell tradisjon. Dette speiles også i det generelle synet på Sovjetunionen og man ser utviklingen i bøkene opp gjennom de samme periodene.

⁶⁹ Kilde mangler i boken, men jeg regner med det er Beevor, A 2006: *Berlin: 1945 nederlaget*. <http://www.antonybeevor.com/berlin/index.htm>

4.0 Etablering av kald krig og perioden frem til Cuba-krisen i norske lærebøker

Dette kapitlet kommer til å se på årene etter andre verdenskrig og etableringen av den kalde krigen. Jeg kommer til å behandle historien frem til Cubakrisen. Hvordan ser lærebøkene på de Sovjetunionen i årene etter krigen, og ser de disse årene i sammenheng med årene før krigen?

Perioden frem til Cubakrisen preges av kald krig, og klimaet har spesielt vært preget av to episoder. Den første var Berlinkrisen, der man fikk en hendelse i Europa som førte partene på randen av å gjøre den kalde krigen varm med Berlinkrisen. Og man har Cubakrisen, som av mange blir sett på som en isolert hendelse i den kalde krigen, som kunne ført til utløsning av en atomkrig.

4.1 Etterkrigstiden i bøker fra 1950-tallet.

Naturlig nok står det lite i disse bøkene fra denne perioden, fordi de ligger så nært opp mot samtiden. *Verdenshistorie(A)* beskriver en todelt verden, og ser på de kommunistiske statene i Øst-Europa som *vasallstater*⁷⁰ for Sovjet-Russland. I *Verdenshistorie(A)* står det at *Russland utvidet sitt maktområde i Øst-Europa og samtidig rustet sterkt, skapte uro i flere stater i Vest-Europa.*⁷¹ NATO blir dermed beskrevet som et defensivt trekk av vestmaktene mot Sovjetunionens ekspansjonisme og opprustning.⁷² Dette er et tradisjonalistisk trekk ved fortolkningen av stiftelsen av NATO. Russland og statene i øst ble i følge *Verdenshistorie(A)* tilbudt Marshallhjelpen, og Russland takket nei. Samtidig forbød Sovjetunionen sine vasallstater å ta i mot hjelpen uten å gi noen dypere forklaring på hvorfor. Det at boken omtaler statene i øst som vasallstater vil for en leser være veldig førende for synet man skal ha på statene i Øst-Europa, og at de ikke hadde noe indre selvstyre.

Koreakrigen blir skrevet om uten at Sovjetunionens rolle nevnes. Boken slutter med at våpenhvilen ikke har ført noe sted, og forfatteren skriver i parentes *september 1952*. Det er derfor trolig at forfatteren ser på konflikten i Korea som en lokal

⁷⁰ Skard og Midgaard 1952 :284

⁷¹ Skard og Midgaard 1952 : 285

⁷² Skard og Midgaard 1952 : 285

konflikt, og trekker den derfor ikke inn i spenningsforholdet mellom Sovjetunionen og USA.

I *Verdenshistorie(C)* blir også Atlanterhavspakten sett på som et defensivt tiltak for landene i vest som følte seg truet av en ekspansjonistisk Sovjetstat i øst som hadde lagt under seg store deler av Øst-Europa etter andre verdenskrig. Forfatteren skriver også om Marshall-hjelpen, men nevner ikke at denne ble tilbudt statene i øst.

Siden *Verdenshistorie(C)* er skrevet etter *Verdenshistorie(A)* kommer også Stalins død med her. Her skriver forfatteren at arvtagerne etter Stalin har lagt om politikken og man ser ut til å nærme seg et mildere politisk klima i verden.

Verdenshistorien(C) diskuterer i siste avsnitt av boken om atombombens rolle og nedrustning. Her debatterer han fremtiden:

Mange mener derfor at stillingen er like utrygg som før. Andre mener at den beste fredsgarantien ligger i de forferdelige våpnene som nå fins; for de ansvarlige statsmenn vet at blir det krig, vil begge parter bli ødelagt, og derfor tør ingen slippe krigen løs⁷³

Forfatteren ser altså her hvordan Sovjetunionen og USA er på tur inn i en kald krig, og gir en forklaring etter beste evne i sin samtid.

4.2 Etableringen av kald krig og perioden frem til Cuba-krisen i lærebøker etter reformen i 1976

Historien i vår tid tar opp den kalde krigen som det systemet som hadde dominert internasjonal politikk i etterkrigstiden. Forfatteren omtaler den kalde krigen som om den skulle vært over. Det er ikke noe som blir skrevet direkte, men måten man ordlegger seg på, i fortid, bidrar til at man oppfatter den kalde krigen er noe som er over. Ett eksempel på dette kommer på side 245:

Trumandoktrinen og motsetningen mellom de to maktblokkene, samlet omkring supermaktene fikk sitt uttrykk i «den kalde krigen». Den skapte en farlig internasjonal spenning som førte til kapprustning, og til dannelsen av militæralliansene NATO, SEATO og Warszawapakten.

⁷³ Bergsgård 1956 : 186

Militærpolitikken ble verdensomspennende, og den kalde krigen mellom øst og vest førte i noen tilfeller de stridene partene til randen av virkelig krig.⁷⁴

Historien i vår tid legger på denne måten Trumandoktrinen som en ledende faktor for at den kalde krigen ble etablert. Og siden boken er skrevet på 70- tallet kan det tenkes at grunnen for at den kalde krigen blir omtalt i fortid er på grunn av den avspenningsperioden man var inne i. *Historien i vår tid* trekker linjene tilbake til den russiske revolusjon og forklarer at intervensjonskrigen skapte et varig fiendskap mellom de tidligere allierte i første verdenskrig.⁷⁵ Når forfatteren ser på årsaken til den kalde krigen, tar han frem både revisjonistiske og tradisjonalistiske trekk ved de første årene etter krigen. Han peker på at Sovjetunionen følte seg truet av USAs politikk for å demme opp for kommunismen, mens USA og Vest-Europa var truet av Sovjetisk ekspansjonisme. I *Historien i vår tids* fremstilling av Marshallplanen siterer forfatteren avisen Pravda, som her går langt i å antyde at *marshallhjelpen ikke er noe annet enn ekspansjonisme ved hjelp av økonomisk innflytelse.*⁷⁶ Uten at dette blir satt i noen videre kontekst.

Om Trumandoktrinen fremstiller *Historien i vår tid* dette som starten for USAs rolle som «verdenspoliti» og at denne doktrinen skjerpet motsetningsforholdet mellom USA og Sovjetunionen. Videre kommer *Historien i vår tid* inn på Berlinproblemet og blokaden av byen. Forfatteren mener at her kunne det lett ha startet en ny verdenskrig, men at moderne teknikk og luftbroen berget freden. Videre sier han at russerne skjønnte at de ikke kunne gjøre blokaden effektiv og dermed oppga dermed denne.

Koreakrigen blir i *Historien i vår tid* definert som en krig hvor den kalde krigen ble varm. Sovjetunionen blir ikke nevnt, med unntak av at de ikke kunne legge ned veto på grunn av boikotten av sikkerhetsrådet.

I *Historien i vår tid* skrives det at diktaturstyret i Sovjetunionen ble noe lettere etter Stalins død i 1953, men at opprørene i Øst-Europa blir slått ned med hjelp av russiske styrker.

⁷⁴ Moen 1979 : 245

⁷⁵ Moen 1979 : 249

⁷⁶ Moen 1970 : 252

Berlinmuren blir reist, og i *Historien i vår tid* siteres både Øst-Tysklands og Storbritannias syn på muren. DDR begrunnet muren med behovet for forsvarstiltak, mens Storbritannia refererer til firemaktsavtalen som skulle sikre fri ferdsel i Berlin. Forfatteren beskriver Berlinmuren som et symbol på de uforsonlige forskjellene mellom øst og vest, men det virker som om den kalde krigen ikke eksisterer lenger i bokens samtid.

I *Verden blir ens* fremstilling av starten på den kalde krigen er det fortsatt et personfokus på Stalin som jeg ikke finner igjen i *Historien i vår tids* fremstilling fra samme periode. Forfatteren i *Verden blir én* bruker gjerne fremstillinger som *Stalin hadde satt som et av sine krigsmål*⁷⁷, eller ... *hadde ikke ventet at Stalin ville gå frem med slik hensynsløshet, han nektet å ha noe med den polske eksilregjeringen i London, og fikk i stedet dannet en annen regjering i Lubin i 1944.*⁷⁸

Videre beskriver forfatteren i *Verden blir én* Sovjetunionen som et land som skaper problemer i internasjonal politikk. Dette blir eksemplifisert blant annet med at den første saken sikkerhetsrådet i FN måtte ta stilling til var at Sovjetunionen ikke trakk ut styrkene fra Aserbajdsjan, og konflikten mellom Stalin og Tyrkia. Her krevde han å delta i kontrollen over strendene ut fra Svartehavet, og landavståelser i gamle russiske områder.

Om Marshallplanen skriver forfatteren i *Verden blir én* at på konferansen om marshallplanen i Paris møtte Molotov med en stor stab av eksperter, men at disse og representantene fra de østeuropeiske statene etter tre dager, plutselig dro hjem. Dette skrives i *Verden blir én* uten å gi noen nærmere forklaring bak denne hendelsen.

Forfatteren prøver så å gi en forklaring på hvem som truet hvem, og skriver at det ligger ulike teorier til grunn for å forklare dette. Han advarer også mot å bruke kilder ukritisk siden man fort ble farget av den ene eller andre siden i denne konflikten. Til tross for denne formuleringen, skinner det tydelig gjennom i hele presentasjonen av perioden at *Verden blir én* har et totalitaristisk, tradisjonalistisk syn på dynamikken i den kalde krigen.

⁷⁷ Bjøl og Greve 1978 : 200

⁷⁸ Bjøl og Greve 1978 : 200

Berlinblokaden blir i *Verden blir én* sett på som en russisk provokasjon. Her blir den massive innsatsen fra vestmaktene sett på som en faktor som danner en fellesfront i vest. Samtidig skriver forfatteren fortsatt om Stalin i øst. På bakgrunn av dette mener jeg at utviklingen i vest blir sett på som flere aktører med en felles agenda, mens det i øst er i hovedsak snakk om Stalin, I en hendelse som tar sted i Øst-Berlin skulle man tro at DDR-styret hadde en rolle i denne konflikten, men dette blir ikke vektlagt i det hele tatt. Dette henger litt igjen i totalitarismeteorien og tradisjonalismen som begynte å miste feste på denne tiden. *Verden blir én* kan dermed sies å holde fast på den historiefaglige fortiden.

NATO blir beskrevet som en defensiv pakt fra et vestlig ståsted, og alliansen blir nøye gjennomgått og beskrevet som en rent defensiv pakt. *Historien i vår tid* kommer senere inn på Warszawapakten som en reaksjon på NATO, og at det fra et østlig ståsted ble sett på som en offensiv allianse.

Verden blir én har et Kapittel forfatteren kaller for *østblokklandene*⁷⁹ og her beskriver forfatteren hva som skjer i øst etter krigen. Forfatteren skriver ikke særlig flatterende om politikken som blir ført innad i østblokken, og forteller om videreføring av politikken som ble ført i mellomkrigstiden, beslaglegging av personlig eiendom, sensuren ble strammet inn igjen, og forfatteren beskriver noe som kan minne om en andre utrenskning av personer i partiet.

Verden blir én forteller så om *den første sputnik*⁸⁰ og tar med den russiske satsingen på rakettvåpen, i stedet for flyvåpen som amerikanerne satset på. Dette blir sagt å være grunnen for det klare forspranget Sovjetunionen fikk i romkappløpet.

Cubakrisen blir ganske kort oppsummert. Her er det USA som blir sett på som defensiv, men samtidig kommer ikke forfatteren med noe kritikk av Sovjetunionen. *Historien i vår tid* konkluderer raskt at Sovjetunionen bøyde av for presset, og trakk seg ut mot løfte om at amerikanerne ikke kom til å forsøke å styrte Castros styre på øyen. Forfatteren nevner ikke hvilke følger denne krisen fikk for det internasjonale klimaet.

⁷⁹ Bjøl og Greve 1978 : 219

⁸⁰ Bjøl og Greve 1978 : 223

Etter dette begynner forfatteren å konkludere med årsakene til den kalde krigen. Her gir *Historien i vår tid* et reflektert historieteoretisk syn, og nevner både tradisjonalistiske og revisjonistiske årsaksforklaringer. Forfatteren skriver om disse årsakene, og veier for og i mot og lander til slutt nærmest på et postrevisjonistisk ståsted. Men samtidig forklares det i boken som om den kalde krigen sluttet med Cubakrisen selv om systemet med den todelte verden fortsatt stod ved like.

Verden blir éns fremstilling er på mange områder sidestilt med *Historien i vår tid*. I Koreakrigen blir ikke Sovjetunionen vektlagt i stor grad. Sovjets boikott av sikkerhetsrådet blir nevnt. I Koreakrigen blir Kina vektlagt som den staten som støtter Nord-Korea, men i slutten av Koreakrigen kommer *verden blir én* med et sitat som gir Sovjetunionen en rolle i Koreakrigen *Pekingregjeringen var blitt mer forhandlingsvennlige etter Stalins død i mars.*⁸¹ På denne måten virker det som *Verden blir én* antyder at Moskva, Sovjetunionen og ikke minst Stalin står bak det som skjer i Koreakrigen, og i den kommunistiske verden.

Atlantehavspakten blir oppsummert kort uten sitatene som for eksempel blir brukt i *historien i vår tid*. Her blir pakten kort forklart og virker nesten uproblematisk i øst-vest forholdet. Warszawapakten blir i denne sammenheng ikke nevnt, men boken kommer senere inn på den som et tilsvarende til vesttysklands inntreden i NATO. *Verden blir én* konkluderer med at det etter amerikansk syn hadde lyktes å demme opp for sovjetisk ekspansjonisme i Europa.

Cubakrisen blir i *Verden blir én* sett på som et svar på president Kennedys massive opprustning for å tette igjen kløften som man trodde hadde oppstått mellom USA og Sovjetunionen. Detaljene uteblir i denne fremstillingen, men forfatteren konkluderer med at Kennedy vant det høye spillet som var i disse dagene at missilene på Cuba blir demontert og sendt tilbake til Sovjetunionen, blir ikke nevnt. Hva løsningen på Cubakrisen hadde å si for klimaet i den kalde krigen får vi heller ikke vite. At man lar være å nevne detaljene i denne sammenheng, gir et bilde av USA som seirende i konflikten, men at Khrusjtsjov klarte å presse USA til å komme med lovnader om å ikke invadere Cuba.

⁸¹ Bjøl og Greve 1978 : 210

4.3 Den kalde krigens etablering og perioden frem til Cuba-krisen i lærebøker etter reform 94

Det kommer frem i *Spor i tid* at etter andre verdenskrig var verden blitt annerledes, og seieren i andre verdenskrig tilhørte demokratiet og kommunismen.⁸² Denne vinklingen leder inn i et Kapittel om hvordan verden blir delt i to etter andre verdenskrig. Boken tar først for seg en skildring av den vestlige verden før den kommer inn på utviklingen i øst, og til slutt kommer boken inn på et tredje Kapittel som omhandler den kalde krigen.

I kapitlet om utviklingen i øst⁸³ beskriver forfatteren utviklingen som et resultat av Stalins politikk, og innføringen av sovjetregimer i *lydstatene i øst* gir et inntrykk av Stalins politikk. De nye statene blir sagt å være *nikkedukker for Moskva*.⁸⁴ Utviklingen i Øst-Europa får en vinkling der man ser på system ut fra enkeltpersoners handlinger. I denne sammenheng blir da særlig motsetningene mellom Stalin og Tito fokusert på.

Videre i neste kapittel, som omhandler den kalde krigen, kommer man mer inn på Sovjetunionen i internasjonal politikk, altså politikk utenfor interessesfæren. Stalin blir her sammenlignet med tsaren: *I 1945 tok Stalin opp den utenrikspolitiske arven etter Tsaren*.⁸⁵ Boken ser på Sovjetunionen under Stalin som en ekspansjonistisk makt, og når USA bryter isolasjonismen i 1947 blir dette sett på som et tiltak for å stoppe denne ekspansjonismen i øst.

Marshallplanen blir i *Spor i tid* sett i lys av den kalde krigen og konkluderer med at Marshallplanen bidro til at Moskva tok enda sterkere kontroll over de Østeuropeiske landene. Som propagandaverktøy ble planen, i følge *Spor i tid*, en stor suksess fordi den la skylden for todelingen av Europa på Moskva.

Ett moment som skiller bøkene fra denne perioden er hvor mye de vektlegger Berlinkrisen i 1948-49. I *Spor i tid* blir dette gitt stor plass, og forfatteren betegner dette punktet som det nærmeste Europa var en krig under den kalde krigen. *Spor i tid* gir Berlinkrisen mer betydning enn hva *Verden 2* gjør.

⁸² Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 200

⁸³ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 231

⁸⁴ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 232

⁸⁵ Fjørland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 256

Verden 2 forklarer gjennomgående hvordan det var Sovjetunionens to fremste mål å få krigserstatninger fra Tyskland, og å hindre at Øst-Europa igjen skulle bli oppmarsjrområde for en invasjon av Sovjetunionen. Interesseområdet kningen står sterkt i *Verden 2*, både fra sovjetisk og britisk side. *Verden 2* har et Kapittel som dekker perioden 1945 – 1948. Dette kapitlet skaper en ryddig og grei oversikt over det som skjer i perioden, samt starten på den kalde krigen. Her blir linjene trukket tilbake til den russiske revolusjon i 1917, og mistilliten som hadde eksistert mellom USA og Sovjetunionen siden da. *Verden 2* ser på samfunnsstrukturene i konflikten mellom øst og vest, og forklarer fremveksten av systemene som danner den kalde krigen. Forfatteren er veldig opptatt av å skape et balansert bilde av hendelsene som skjer i årene etter krigen, og kritiserer begge sider. Sovjetisk maktutvidelse i øst gir grunn for amerikanerne til å frykte et ekspansjonistisk Sovjet. Amerikansk containment policy danner et bilde av et ekspansjonistisk sovjet. Dette gir inntrykk av en prosess som skaper en splittelse mellom de to maktblokkene.

Spor i tid skriver om Koreakrigen. Her blir krigen ganske kort oppsummert, men boken vektlegger konsekvensene av Koreakrigen sterkere, og gir dette momentet et eget Kapittel. Her skriver forfatteren at selv om Sovjetunionen ikke var direkte innblandet i Koreakrigen at: *nesten alle var sikre på at Stalin stod bak angrepet fra kommunistene i Nord-Korea.*⁸⁶ Forfatteren skriver videre at dette ble tatt som et tegn på at Moskva ikke ville nøye seg med kupp for å få herredømme over andre land. Dette resulterte i en kraftig opprustning på vestlig side. *Spor i tid* ser disse momentene fra vestlig side og tolker opptrappingen i rustningen på vestlig side som et proteksjonistisk trekk mot det som i samtiden ble tolket som et mer fiendtlig Sovjet.

Når *Spor i tid* begynner sin skildring av Cubakrisen, starter man med å tegne et bilde av en ensom stormakt som ikke hadde allianser slik som USA hadde. Vennskapet med Kina hadde tatt slutt rundt 1960. Det var derfor, i følge *Spor i tid*, veldig kjærkomment med en alliert i USAs bakgård. Forfatteren legger vekt på spenningen som var i verdenssamfunnet i de dagene, og at Sovjetunionen bøyde av i siste liten. Resultatet var at Sovjetunionen måtte trekke tilbake rakettene fra Cuba, og at USA måtte love å ikke invadere øyen i fremtiden. Sideavtalen med de russiske rakettene i

⁸⁶ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 261

Tyrkia nevnes også i *Spor i tid*, men denne delen av avtalen ble holdt hemmelig fordi det ikke skulle virke som om Kennedy hadde gitt etter for Sovjetisk press.

I fremstillingen av Koreakrigen i *Verden 2* blir Sovjetunionen nevnt, men her skriver Sveen at *Kina og Sovjetunionen motvillig hadde godtatt planene om et angrep, men de viste ikke noe om tidspunkt og deltok ikke i forberedelsene.*⁸⁷ Her blir det altså eksplisitt skrevet at Sovjetunionen ikke hadde noe med forberedelsene å gjøre, og dermed avskriver Sovjetunionens rolle i Koreakrigen. USA blir i *Verden 2* sett på som ekspansjonistiske og dette kommer til syne i uttalelser om USAs utenrikspolitikk hvor USAs containment policy virker som en trussel overfor Sovjetunionen.⁸⁸

Verden 2 holder tolkningen i et systemfokus, også når han forklarer opprørene i Øst-Europa. Grunnen til at Polen fikk gjennomføre reformer og Ungarn ikke fikk dette, var at Polen hadde en mer forsiktig tone overfor Moskva. De hadde lovet å ikke gå ut av Warszawapakten eller fjerne kommunistpartiets maktmonopol. Ungarn var mer radikal i sine endringer, og dette gjorde at Khrusjtsjov måtte vise med makt at en avstalinisering ikke var det samme som et grønt lys for å gå ut av østblokken.⁸⁹ *Verden 2* beskriver hvordan sovjetiske stridsvogner blir brukt for å slå ned motstanden, og beskriver grusomhetene som skjedde innad i den sovjetiske interessesfæren.

I internasjonal politikk er fokuset i *Verden 2* annerledes. I denne perioden er det USA som blir sett på som den aggressive part i den todelte verden. Oppdelingen av Berlin får her et annet fokus enn det jeg har sett tidligere. Sveen setter oppdelingen i lys av U2-episoden, og beskriver Sovjetunionen ved Khrusjtsjov som imøtekommende frem til skandalen med det amerikanske spionflyet. *Verden 2* forklarer hvordan episoden var grunn til en ny spenningsøkning i den kalde krigen, og beskriver USA som den som agiterer til økt konflikt. Sovjetunionen blir sett på som en stormakt som prøver å eksistere i fredelig sameksistens, mens USA får et stempel som ekspansjonistiske. Berlinmuren blir sett på som et resultat av U2-episoden.

⁸⁷ Sveen og Aastad 1994 : 207

⁸⁸ Sveen og Aastad 1994 : 206 - 209

⁸⁹ Sveen og Aastad 1994 : 210

Ved Cubakrisen blir linjene trukket mellom Berlin og Cuba. *Verden 2* setter spørsmål ved at det skulle være greit med amerikansk innblanding i Berlin, men at de selv ikke aksepterte fiendtlig aktivitet i sin egen bakgård. Forfatteren forklarer at amerikansk handelsblokade av Cuba kastet landet inn i armene på Sovjetunionen, samt at invasjonforsøket i Grisebukta og etterspillet her gjorde at Castro fikk et nærmere forhold til Moskva. Videre skrives det i *Verden 2* om sputniksjokket, og hvordan amerikanerne starter en opprustning etter dette selv om antallet interkontinentale raketter på sovjetisk side var lavt. Forfatteren beskriver hendelsene i den kalde krigen ut fra et amerikansk ståsted, men fyller ut med at det på en russisk pressekonferanse i 1989 blir offentliggjort detaljer fra Moskva⁹⁰ som ikke hadde blitt offentliggjort tidligere. Her kommer *Verden 2* med detaljer som ikke kan ha blitt gitt i bøkene fra 1970- tallet siden man da ikke hadde disse detaljene. Detaljene som beskrev hvor mange soldater som var på Cuba, hvor mange atomstridshoder som var der, og hvor nært man faktisk var en atomkrig. *Verden 2* avslutter kapitlet om Cubakrisen med å fortelle om konsekvensene, avspenning og hot-line mellom Washington og Moskva.⁹¹

4.4 Den kalde krigens etablering og perioden frem til Cuba-krisen i lærebøker etter kunnskapsløftet 06

Tidslinjer 2 starter historien om etterkrigstiden med å trekke trådene tilbake til 1917 og de naturlige motsetningene som fantes mellom USA og Sovjetunionen. I spørsmålet om Tyskland, fremstiller forfatteren det som om vestmaktene var for en økonomisk vekst i Tyskland, mens Sovjetunionen ville straffe Tyskland hardt med å måtte betale store krigserstatninger. *Tidslinjer 2* rettfærdiggjør Sovjetunionens krav med at de to ganger på under 30 år hadde blitt angrepet fra Tyskland i vest.⁹²

Marshallplanen ble tilbudt Sovjetunionen, men det var ingen overraskelse at de sa nei til dette tilbudet, og at de presset de andre statene i øst til å gjøre det samme.

⁹⁰ Sveen og Aastad 1994 : 214

⁹¹ Sveen og Aastad 1994 : 213-215

⁹² Grimnes 2008 : 312

Tidslinjer 2 konkluderer med at Trumandoktrinen og Marshallhjelpen var faktorer som økte motsetningen mellom øst og vest.⁹³

I fremstilling av Koreakrigen skriver forfatteren at *Sovjetunionen og Kina motvillige hadde gitt samtykke til angrepet og regnet nok med at USA ville holde seg unna en konflikt i Asia.*⁹⁴ Dette gir et annet bilde enn det vi har sett tidligere, og setter Sovjetunionen direkte inn i konflikten i Korea. Stalins død blir ikke nevnt, og dette tyder på at man vektlegger systemforklaringer over aktørforklaringer for avslutningen av Koreakrigen.

I *Mennesker i tid 2* ser man på det politiske miljøet etter andre verdenskrig og hvordan FN ble stiftet. I opprettelsen av FN blir USAs rolle beskrevet som utelukkende positiv til den nye organisasjonen, mens Stalin var mest opptatt av at stormaktene dominerte sikkerhetsrådet. Videre sammenligner forfatteren USA og Sovjetunionen med hvordan de stod etter krigens slutt. Sovjetunionens situasjon var stort sett den motsatte av USAs situasjon. Sovjetunionen som hadde hatt en invasjon fra Tyskland både i første og andre verdenskrig, var fast bestemt på å skaffe seg en sikkerhetsbuffer ved å kontrollere Øst-Europa. I følge forfatteren sto regimet for en tradisjonell imperialistisk tradisjon hvor den ideologiske kampen mot kapitalismen og internasjonal solidaritet ofte var påskudd for ren maktpolitikk.⁹⁵ Forfatteren skriver så om årene etter krigen i Europa og forteller om Trumandoktrinen og Marshallhjelpen. Om sistnevnte skriver forfatteren at Sovjet så på tilbudet som en provokasjon fordi det krevde at de la fra seg sitt eget økonomiske system. Forfatteren skriver også uten å utdype videre at dette var *til vestmaktene store lettelse.*⁹⁶

Mennesker i tid skriver så at Marshallhjelpen var for Sovjet et bevis på at USA var klar til å bruke alle midler for å dominere verden. *Selv konsentrerte Sovjet seg om å sikre grepet i Øst-Europa.*⁹⁷ Videre skriver forfatteren om Andrej Sjdjanov⁹⁸ som mente verden var på vei mot nye konfrontasjoner. Verden var i hans mening delt inn i to leire, og anmodet frie land om å slutte seg til den *antiimperialistiske og*

⁹³ Grimnes 2008 : 315

⁹⁴ Grimnes 2008 : 316

⁹⁵ Hansen 2008 : 403-404

⁹⁶ Hansen 2008 : 410

⁹⁷ Hansen 2008 : 412

⁹⁸ I følge Store norske leksikon: Sovjetisk politiker og en mulig etterfølger etter Stalin. Døde plutselig i 1948(snl.no)

demokratiske leiren. Den var ledet av Sovjetunionen.⁹⁹ *Mennesker i tid 2* beskriver så hendelsene i Tsjekkoslovakia og Finland i 1948, og fremstiller disse to eksemplene på saker hvor Sovjetunionen ville sikre sin posisjon i øst.

Mennesker i tid 2 ser Sovjets handlinger som en reaksjon på hendelser i Vesten. Berlinkrisen blir sett på som et svar på innføringen av egen valuta i vestsonen fordi Potsdamavtalen var i ferd med å bli torpedert. Russiske atomprøvesprengninger blir sett på som et svar på Atlanterhavspakten. *Mennesker i tid 2* konkluderer med at man i 1955 hadde en bipolar verdensorden.¹⁰⁰

Når det kommer til Koreakrigen, skriver forfatteren at styrkene i nord var godt hjulpet av sovjetiske våpen og rådgivere. *Mennesker i tid 2* velger derfor å se på Sovjetunionen som en sentral aktør i krigen i Korea. Hendelsene i FN skriver forfatteren om slik: *og så lenge Sovjetunionen boikottet sikkerhetsrådet, banet konstellasjonene veien for et FN-vedtak til støtte for at USA kunne gripe inn militært.* Man får inntrykket av at den lokale konflikten ble gitt næring fra begge sider, fra sovjetisk side med våpen og rådgivere og ved å ikke legge ned veto i sikkerhetsrådet.

Tidslinjer 2 presenterer historien om Sovjetunionen etter andre verdenskrig, og trekker raskt opp linjene til Stalins død i 1953. Dermed blir fremstillingen i etterkrigstiden i *Tidslinjer 2* preget av Khrusjtsjov og avstalinisering av Sovjetunionen. Grimnes nevner momentet om at Khrusjtsjov ønsket en fredelig kappestrid mellom de to blokkene. Denne oppmykningen av politikken setter forfatteren som hovedgrunn for opprørene som kommer i Øst-Europa etter hans inntreden. Forfatteren forklarer likevel at selv om det var en oppmykning, ville man ikke godta sovjetfiendtlig aktivitet, og han forteller videre om de harde midlene som ble satt inn for å slå ned opprørene.¹⁰¹

Tidslinjer 2 vektlegger, i større grad enn hva som har blitt skrevet tidligere, forholdet mellom de to kommunistiske landene Sovjetunionen og Kina. Selv om Sovjetunionen hadde boikottet FN fordi folkerepublikken Kina ikke fikk plass i sikkerhetsrådet, betydde ikke dette at de to kommunistiske landene representerte en kommunistisk monolitt. Det som først virket som to store land som samhandlet

⁹⁹ Hansen 2008 : 412

¹⁰⁰ Hansen 2008 : 419

¹⁰¹ Grimnes 2008 : 331 - 334

harmonisk og hadde en vennskapsavtale, gikk snart over i en strid om hvem som skulle være lederen innad i den kommunistiske verden. Det kommer av fremstillingen i *Tidslinjer 2* frem at i 1960 var splittelsen åpen mellom de to landene.

Cubakrisen kommer i *Tidslinjer 2* rett etter Koreakrigen i kapitlet om den kalde krigen. I fremstillingen av Cubakrisen trekker forfatteren frem argumentet om at Sovjetunionen lenge hadde følt seg truet i Europa og i Tyrkia, og dermed var det kjærkomment med en ny alliert i en verdensdel som ikke hadde kommunistiske land, helt til Castros revolusjon på Cuba. USA svarte på revolusjonen med økonomiske straffetiltak og invasjonforsøk. Dette drev i følge *Tidslinjer 2* Cuba inn i armene på Sovjetunionen.¹⁰²

Tidslinjer 2 skriver om selve Cubakrisen uten å nevne ordene *blokade* eller *Khrusjtsjov*. Det virker som om betydningen av krisen blir nedjustert i Grimnes fremstilling. Han oppsummerer hele krisen kort med: *i tretten dager holdt verden pusten, helt til Sovjetunionen gikk med på å trekke rakettene tilbake. Til gjengjeld lovte USA å avstå nye angrep på Cuba, og kort etter ble amerikanske atomraketter fjernet fra Tyrkia.*¹⁰³ Selv om Grimnes bruker ord som er ladet i denne sammenheng, synes jeg han undergraver viktigheten av denne hendelsen og får ikke frem viktigheten av Cubakrisen i den kalde krigen.

I oppbyggingen til Cubakrisen skriver man i *Mennesker i tid 2* at amerikansk politikk hadde skylden i at Cuba og Sovjet tilnærmet seg hverandre, og forfatteren vektlegger at det var en sovjetisk ønskedrøm å få en politisk og strategisk fotfeste så nær USA. Hendelsene i Grisebukta forklarer forfatteren med den samme teorien som lå i Monroedoktrinen og dermed måtte USA handle overfor Cuba for å sikre hegemoniet i det geografiske nærområdet. Denne doktrinen hadde vært en dominerende del av den amerikanske utenrikspolitikken siden siste halvdel av 1800-tallet. *Mennesker i tid 2* forklarer spenningen i Cubakrisen, og beskriver hvor nært man er en atomkrig når USA oppretter blokaden av Cuba. Forfatteren forklarer at Sovjet bøyer av for presset mot lovnader om at amerikanerne ikke skulle invadere Cuba. Bemerkelsesverdig nok forteller boken at det var et sovjetisk krav at USA skulle trekke mellomdistanserakettene sine ut av Tyrkia, men at dette kravet aldri ble

¹⁰² Grimnes 2008 : 317

¹⁰³ Grimnes 2008 : 318

innfridd av USA. Dette siste poenget til *Mennesker i tid 2* strider mot alt jeg har lest tidligere når det blir skrevet at USA trakk raketene sine ut av Tyrkia. Hvorfor *Mennesker i tid 2* velger å ikke se at USA takk sine Jupiterraketter ut i sammenheng med den hemmelige delen av avtalen mellom Sovjet og USA vet jeg ikke, og på spørsmål om dette til Arnt-Erik Seliaas¹⁰⁴ fikk jeg inntrykk av at dette var en feil som skulle rettes opp i.

Det virker som *Mennesker i tid 2* videre prøver å nedtone viktigheten av Cubakrisen. Han skriver blant annet at *Nå var det ikke noe helt nytt ved Cubakrisens etterdønninger at de to partene i den kalde krigen snakket sammen*,¹⁰⁵ og henviser til samtaler om Berlin i 1954 og 1960. Denne nedtoningen har jeg ikke vært borti før, og det kan jo tenkes at forfatteren prøver å ta litt av fokuset bort fra hendelsene og aktørene, og heller sette mer av fokuset over på systemene som allerede lå til rette før Cubakrisen og diplomatiet som var der fra før av.

4.5 Observasjoner/sammenfatting

I dette kapitlet har jeg sett på etableringen av den kalde krigen i årene etter andre verdenskrig og frem til Cubakrisen. Perioden var preget av to spesifikke hendelser hvor den kalde krigen var på tur til å bli varm: Berlinblokaden i 1949 og Cubakrisen i 1962. Men også andre hendelser har satt sitt preg på perioden, slik som for eksempel Koreakrigen og Stalins død.

For å begynne med hvordan bøkene fra 1950-tallet tolker Sovjetunionen kommer dette klart frem når *Verdenshistorie(A)* betegner statene i øst for vasallstater. Det kommer her tydelig frem at forfatteren mener at statene ikke har indre selvstyre og er kontrollert fra Moskva. En slik fremstilling bygger opp under en totalitær holdning. Denne holdningen er mer fremtredende i bøkene fra 1950-tallet enn i de senere periodene.

Men det er også indre forskjeller i perioden. Avslutningen av kapitlet i *Verdenshistorie(C)* legger større vekt på våpenkappløpet og utviklingen av atomvåpen enn det *Verdenshistorie(A)* gjør.

¹⁰⁴ Redaktør for historie, geografi og samfunnsfag.

¹⁰⁵ Hansen 2008 : 421

Når vi kommer inn på 70-tallet blir forskjellen på bøkene større, og vinklingen til forfatterne blir klare. *Historien i vår tid* speiler på mange måter den historiefaglige utviklingen og tar inn over seg nye forklaringsanalyser av hendelsene, mens *Verden blir én* henger litt igjen når det kommer til den historiefaglige utviklingen. Denne forskjellen kommer spesielt godt til syne i vinklingen på Berlinkrisen og hvordan de forskjellige bøkene tolker denne.

Verden blir én henger etter i et tradisjonalistisk spor i forhold til *Historien i vår tid* når man analyserer den kalde krigens hendelser. Siden boken aldri ble populær på grunn av at lærerne ikke likte boken, bestemte forlaget fra 1980 å starte arbeidet med en ny forfattergruppe. Dette resulterte i førsteutgaven av det historieverket jeg bruker i denne oppgaven, *Verden 2*.¹⁰⁶

Utviklingen etter dette speiler generelt sett den historiefaglige utviklingen. Men siden Cappelen velger å bruke forfattere med erfaring fra videregående skole, og Aschehoug velger å bruke faghistorikere i de to siste reformene får dette utfall i resultatene. Cappelens bøker tar en mer pedagogisk vinkling på bøkene enn det Aschehoug gjør. Resultatet av dette blir at Cappelen får en lettere bok på bekostning av den faglige tyngden som man ser i Aschehoug sine bøker.

¹⁰⁶ Mail Arnt-Erik Selliaas 08.09.11

5.0 Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i norske lærebøker

Denne perioden kommer naturlig nok bare frem i bøker fra de to siste periodene. Berlinmurens fall, og at Sovjetunionen ble oppløst står igjen som en av de hendelsene som endret verdenshistorien. Dette skjedde over natten virker det som. De kommunistiske styrene i landene i Øst-Europa falt en etter en. Hvem vant den kalde krigen? Hvordan kommer slutten på den kalde krigen frem i lærebøkene?

5.1 Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i bøker etter reform 94.

Verden 2 tar for seg den siste perioden av den kalde krigen fra 1962 – 1989. Her skriver forfatteren at etter Cubakrisen var blokkdannelsen ikke like bastant lenger, og eksemplifiserer dette med Vietnamkrigen hvor USA fikk hard kritikk fra sine allierte, mens kritikken fra Sovjetunionen var langt fra så hard som man kunne ha forventet. Man er i følge *Verden 2* her inne i en periode klart dominert av avspenning.

Forholdet mellom Sovjetunionen og Kina blir ifølge *Verden 2* også dårligere gjennom 60- tallet. I følge forfatteren var frykten for Kina så stor i Sovjetunionen at de tok kontakt med USA for å høre hvordan de stilte seg mot et angrep på kinesiske atomvåpen. I følge *Verden 2* kommer det første tilbakeskrittet for avspenningen med hendelsene i Tsjekkoslovakia i 1968, og Bresjnevdoktrinen blir beskrevet som en tilstramning i den sovjetiske politikken. Selv om forfatteren mener at det nå skjedde en tilstramning av den sovjetiske politikken ser det ut til at han mener at hendelsene i Tsjekkoslovakia ikke ble reagert sterkere mot på grunn av det politiske klimaet i den kalde krigen.¹⁰⁷

Forfatteren i *Verden 2* gjør oppmerksom på at viktigst for avspenningen ble de vesttyske initiativene overfor Øst-Europa og Sovjetunionen. Forfatteren gjør her leseren oppmerksom på Europas rolle i den kalde krigen og hvordan en oppmykning av den bipolare verden var med på å stimulere til avspenning. Dette resulterte blant annet i Helsingforserklæringen av 1975. Men selv om det var en avspenning

¹⁰⁷ Sveen og Aastad 1994 : 216

poengterer forfatteren at opprustningen gikk, *særlig på sovjetisk side*,¹⁰⁸ sin vante gang.

I *Verden 2* blir det skrevet at Sovjetunionen i løpet av 70-tallet fikk styrket sin evne til å føre en verdensomspennende politikk. At dette førte til lokale konflikter hvor hver av partene støtter motstridene parter. Forfatteren holder likevel frem to konflikter over de andre som bidro til at klimaet i den kalde krigen kjølnet, Afghanistan og Polen. *Verden 2* betegner krigen i Afghanistan som en støtte til det sittende kommuniststyrte som brøt med islamsk tradisjon når de delte jorden mellom bøndene og ga kvinner utdanning. Dette skapte stor motstand mot styret, og denne motstanden fikk støtte fra USA. *Verden 2* forklarer den Sovjetiske innblanding med muligheten for å få innflytelse i Persiabukten og Indiahavet, som igjen ville gjøre det lettere å gi støtte til vennligsinnede stater i Midtøsten og Afrika. *Verden 2* holder også frem den sovjetiske frykten for den gryende islamske fundamentalismen som et moment for invasjonen.

Verden 2 fokuserer på at det i Polen blir *Solidaritets*¹⁰⁹ utfordringer mot det sittende systemet. Sovjetunionen advarte mot liberaliseringen som foregikk i Polen, og selv om forfatteren poengterer den kraftige advarselen mot innblanding fra vestlige land og USA, skriver han at *Sannsynligvis ble Polen reddet fra en sovjetisk intervensjon fordi sovjeterne allerede hadde hendene fulle i Afghanistan*.¹¹⁰

Videre skrives det i *Verden 2* at den nye spenningen i den kalde krigen utløste nye omdreininger på rustningsspiralen, og videre om russisk utplassering av mellomdistanseraketter i Asia og Vest-Europa. *Verden 2* ser her situasjonen fra et vestlig perspektiv når han skriver *Forhandlingene med Sovjetunionen førte ikke frem* og ikke tar med at forhandlingene mellom USA og Sovjetunionen ikke førte frem, noe som er en mer nyansert vinkling.

I slutten av dette kapitlet i *Verden 2*, kommer man inn på den kalde krigens avslutning. *Verden 2* fremhever poenget med at endringene kommer på svært kort tid. *Verden 2* beskriver så den dårlige økonomien i både USA og Sovjetunionen på 80-tallet som en av grunnene for at endringene kunne skje. Forfatteren skriver

¹⁰⁸ Sveen og Aastad 1994 : 217

¹⁰⁹ Polsk uavhengig fagorganisasjon.

¹¹⁰ Sveen og Aastad 1994 : 218

samtidig at av de to var det Sovjetunionen som hadde den vanskeligste situasjonen. *Verden 2* beskriver Reagans initiativ om nedrustning fra 1981 som en snøball. Initiativet blir først avvist av *Sovjetunionen*, og den som fikk denne snøballen til å rulle var *Gorbatsjov* som ble valgt i 1985. *Verden 2* gir mye av æren for at endringene kunne skje så fort til *Gorbatsjov*.

Forfatteren poengterer i oppsummeringen sin at der ikke var noen vinner av den kalde krigen, selv om USA var den som hadde kommet styrket ut. Økonomisk slet begge landene i denne perioden, men for Sovjetunionen ble det økonomiske presset så stort at de ikke kunne holde unna sammenbruddet som kom i 1989. Selv om *Verden 2* vektlegger systemforklaringer for den kalde krigens slutt, mener man også at *uten sentrale personer om var villig til å prøve noe nytt og hadde makt til å gjennomføre det, ville prosessen ikke kommet langt.*¹¹¹

Fremstillingen i *Spor i tid* av perioden er vesentlig kortere og mindre detaljert enn hva fremstilling i *Verden 2* er. Forfatteren skiver i sitt Kapittel om den kalde krigen at etter Cubakrisen går supermaktene over fra massiv gjengjeldelse til fleksibelt svar, og bruker her noen sider på å forklare våpenkappløpet og at: *avspenning førte ikke til nedrustning.*¹¹² Fremstilling av den sovjetiske invasjonen av Afghanistan blir bare kort nevnt, hvor det blir skrevet at det var dette som fikk: *begeret til å flyte over for USA* som reagerte med fordømming og opprusting. *Spor i tid* går altså her ikke inn i detaljene, men ser heller på hva invasjonen hadde å si for den kalde krigen.

I *Spor i tid* skriver forfatteren at den kalde krigen avsluttes på en slik måte at amerikanerne kunne si at de var seierherrer. Videre velger *Spor i tid* å ta for seg avslutninga i tre underkapittel: den ideologiske konflikten, knivingen om å ha innvirkning i forskjellige land, og til slutt kappløpet om atomvåpen. Ideologisk vektlegg *Spor i tid* de endringene som *Gorbatsjov* sto for, og skriver at *Reformene til Gorbatsjov fjernet langt på vei de ideologiske motsetningene til USA.*¹¹³ *Spor i tid* konkluderer med at *ved årsskiftet 1991-92 gikk stort sett alle de sovjetiske statene inn*

¹¹¹ Sveen og Aastad 1994 : 219

¹¹² Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 267

¹¹³ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 269

*i samveldet av uavhengige stater... Moskva hadde mindre innvirkning i verdenssamfunnet enn på flere hundre år*¹¹⁴

5.2 Avvikling av kald krig og Sovjetunionens oppløsning i bøker etter kunnskapsløftet 06.

Tidslinjer 2 går inn i denne perioden med å oppsummere virkningen av Cubakrisen. Forfatteren betegner perioden som en periode dominert av avspenning, men poengterer også at dette ikke betydde at rustningskappløpet ble nedjustert i perioden. Forfatteren nevner her at det i kommunistiske ettpartistater ikke var rom for opposisjon, men at også kritiske røster i vest ble overvåket og beskyldt for å løpe den andre maktblokkens ærend.

Videre skives det i *Tidslinjer 2* om at det går fra avspenning til et kaldere klima i den kalde krigen, og forklarer hvordan den kalde krigen som helhet gikk gjennom flere perioder hvor spenningsnivået var varierende. Her nevner man også rollen Willy Brandt hadde, og arbeidet han gjorde for å få en tilnærming mellom øst og vest i Europa. Forfatteren legger i denne perioden vekt på splittelsen mellom Kina og Sovjetunionen og hvordan USA brukte den for å sette de to maktene opp mot hverandre, og hvordan et resultat av dette var at supermaktene viste vilje til avspenning. Denne avspenningen resulterte i en avtale om øvre grense for langtrekkende raketter de fikk ha. *Tidslinjer 2* gjør leseren oppmerksom på at selv om det er en avspenning i Europa var det fortsatt en kappestrid mellom landene andre plasser i verden. *Tidslinjer 2* tolker i denne sammenheng Sovjetunionen som den aggressive part når supermakten bygde atomubåter i alle farvann, og skaffet seg alliansepartnere i den tredje verden. Dette ble i følge *Tidslinjer 2* sett på med stor bekymring i USA som hadde mistet prestisje i Vietnam.¹¹⁵

Tidslinjer 2 setter så krigen i Afghanistan i et større perspektiv, når forfatteren kaller Afghanistan for Sovjetunionens Vietnam, og at den nok bidrog *uten tvil* til Sovjetunionens oppløsning siden konflikten i Afghanistan var veldig upopulær i Sovjetunionen. Også her blir det islamske aspektet ved krigen belyst. Hvordan

¹¹⁴ Førland, Tønnesson og Grimnes 1995 : 269

¹¹⁵ Grimnes 2008 : 320 - 321

stammelederne kjempet for egen makt og å bevare de strenge islamske lovene blir også et fokus i boken.¹¹⁶

Med Reagan følger en voldsom oppblomstring av kald krig og *Tidslinjer 2* bruker siste kapittel i historien om den kalde krigen til å fokusere på om det var enkeltpersoner eller systemer som lå bak slutten på den kalde krigen. Her velger forfatteren å fokusere på flere årsaksforklaringer med å nevne Reagans plutselige nedrusting, som forfatteren gjør veldig tydelig at ligger i budsjettunderskudd og dalende popularitet i USA. Men *Tidslinjer 2* gjør det også veldig klart at den utviklingen som skjedde innad i Sovjetunionen var minst like viktig. I denne sammenheng vektlegger forfatteren Gorbatsjovs inntreden som utslagsgivende for den kalde krigens slutt. *Tidslinjer 2* nevner også hendelsene i Polen, og legger ikke like stor vekt på dem som det man kunne lese i Aschehougs bok fra R94. *Tidslinjer 2* er den første boken som jeg har sett på som belyser i et eget delkapittel den effekten nytt kildemateriale i fra Sovjetunionen har hatt for forskningen de senere årene. Forfatteren poengterer at alle de tre kaldkrigsteoriene ble skapt uten denne kunnskapen. Han poengterer også at den nye kilden til kunnskap ikke har gjort historikerne mer enige, men heller det motsatte.¹¹⁷

Fremstillingen av tiden etter Cubakrisen i *Mennesker i tid 2* er at tiden er dominert av avspenning. Men som jeg nevnte i forrige Kapittel mener forfatteren at dette ikke er noe nytt, og at man må se på andre faktorer enn Cubakrisen alene for å forstå avspenningen som kom på 60- og 70-tallet. I *Mennesker i tid 2* skrives det også at selv om perioden er dominert av avspenning var dette ikke det samme som at der var en fred. Han poengterer at i perioden var Sovjetunionen ansvarlig for å slå ned en demokratibevegelse i Tsjekkoslovakia, og at verden fikk en oppmykning i bipolariteten med Kinas rolle som utfordrer for lederstolen i den kommunistiske leiren.¹¹⁸

I *Mennesker i tid 2* blir perioden 1979 – 87 betegnet med ny spenning på bakgrunn av Sovjets utplassering av SS20 raketter i Øst-Europa og NATOs dobbelvedtak. Her beskriver forfatteren et Sovjet som begynte å bli likeverdige med USA både økonomisk og når det kom til rustningskappløpet. Her vektlegger Hansen et svakt

¹¹⁶ Grimnes 2008 : 321

¹¹⁷ Grimnes 2008 : 327

¹¹⁸ Hansen 2008 : 420 - 422

USA over et sterkt Sovjet. Men *Mennesker i tid 2* tegner videre ikke noe glansbilde av Sovjetunionen. Man beskriver her et land som bruker så mye av økonomien sin på våpen at man ikke klarte å brødfø befolkningen.

Når Sovjetunionen går inn i Afghanistan er det for å støtte det kommunistiske regimet som hadde sittet i noen år. *Mennesker i tid 2* vektlegger at de religiøse stammelederne ikke var særlig innstilt på endringene som det nye styret prøvde å introdusere. Etter revolusjonen i Iran i 1979 fryktet Sovjetunionen for en lignende revolusjon i Afghanistan. *Mennesker i tid 2* tolker den sovjetiske intervensjonen i Afghanistan som en opptrapping i den kalde krigen fra Sovjetunionens side, og at dette var direkte årsak til Carterdoktrinen og Carter bestemmelse for å utvide USAs kjernefysiske arsenal.¹¹⁹

Gorbatsjovs inntreden i den sovjetiske politikken blir beskrevet som en mann som prøver å redde et synkende skip, og ved å gjøre disse tiltakene skyves Sovjetunionen ut i en mye større endring enn det som var planen. Forfatteren spør så *Hva hadde skjedd?*¹²⁰

Mennesker i tid 2 konkluderer med at der finnes forskjellige teorier på hvordan den kalde krigen ble avsluttet og nevner triumfalister, postrevisjonister, og til slutt Gorbatsjov og dynamikken i glasnost og perestrojka som årsak. *men gjennom glasnost og perestrojka hadde han(Gorbatsjov) åpnet slusene for krefter som ingen, heller ikke ham kunne stoppe.*¹²¹

5.3 Observasjoner/sammenfatning

Denne perioden er den perioden da den kalde krigen slutter. Det er her bøkene som står igjen trekker slutninger om den kalde krigens slutt. Igjen ser man hvordan bøkene følger forskningsfaget i historie og ikke lar seg påvirke av så mye annet. I læreplanene så har der også skjedd en utvikling. Overgangen fra R94 til LK06 ga forfatterne større individuell frihet til å vektlegge detaljer selv.

¹¹⁹ Hansen 2008 : 429

¹²⁰ Hansen 2008 : 432 - 433

¹²¹ Hansen 2008 : 435

I bøkene fra den første perioden ser man hvordan den kalde krigens slutt er noe som ligger tett opp mot samtiden, og forskningsfaget på perioden er også nytt. Men selv om det ligger tett opp mot samtiden, har forfatterne forklaringer å komme med. Forklaringene bak den kalde krigens slutt blir i alle bøkene lagt til systemforklaringer, selv om *Verden 2* er en bok som i større grad enn de andre legger vekt på aktørforklaringer.

6.0 Konklusjon og oppsummering

Jeg startet denne oppgaven i den tro at Sovjetunionen hadde fått hard medfart av norske forfattere og forventet å finne en vestlig orientert holdning i lærebøkene, men bildet viste seg å være mer sammensatt. Den holdningen som jeg forteller om i innledningen finner jeg ingen grunn til å tro stammer fra pensumlitteraturen eller læreplaner. Når det kommer til analysen som er gjort endrer den seg over tid, og det ser ut til å være den historiefaglige utviklingen som er med på å styre dette mer enn noe annet. Synet på Sovjetunionen blir derfor ikke skrevet om på en negativ måte, men det blir heller aldri lagt skjul på at kommunismen i Sovjetunionen har store ulemper for de som ikke hadde en posisjon i partiets styre.

6.1 Analyse av periodene

1950- tallet: I den første perioden frem til andre verdenskrig har man i bøkene fra 50-tallet tolket situasjonen mer eller mindre likt. Men en av de større forskjellene her er fokuset på Stalin. I Verdenshistorie(Cappelen) er ikke Stalin med som en del av hendelsene i revolusjonen, mens i Verdenshistorie(Aschehoug) blir Stalin gitt en sentral rolle under revolusjonen. Grunnen til dette vil jeg tro ligger i et teleologisk argument, Stalins rolle videre i Sovjetunionens historie. Stalin ble etter hvert en person som var sentral i sovjetisk historie, og dermed blir han tilegnet mer plass og mer betydning enn det han faktisk hadde. Dette argumentet kan støttes av for eksempel Robert M. Slussers bok *Stalin in oktober: The man who missed the revolution*.

Kildegrunnlaget som forfatterne brukte på 1950- tallet var begrenset sett i forhold til de senere periodene, og da spesielt fra perioden etter Sovjetunionens oppløsning. Dette gir en fremstilling av revolusjonen som er basert på et fåtall kilder av variabel kvalitet. Tsarveldet blir i bøkene fremstilt som en arrogant maktinstitusjon og at revolusjonen var et resultat av deres mangel på respekt for folket. Men selve revolusjonen blir beskrevet som nærmest uten drepte. Februarrevolusjonen blir forklart uten å nevne noen navn, men i novemberrevolusjonen blir fokuset raskt lagt over på tre hovedpersoner: Lenin, Trotskij, og Stalin. Forfatterne i Cappelen's bok gjør leseren klar over at de nye makthaverne i øst førte en politikk som ikke var noe

bedre enn det styret som hadde vært under tsaren. I *Verdenshistorie(A)* blir Russland beskrevet som det første land som innførte diktatur. *Verdenshistorie(A)* blir i denne sammenheng mer systemorientert enn hva *Verdenshistorie(C)* ser ut til å være. Selv om det er noen poeng som kan tolkes som negative, vil jeg ikke si at forfatterne fra denne perioden tolker Sovjetunionen med ufortjent kritikk.

1970-tallet: Funnene mine fra denne perioden med tanke på Sovjetunionen er at den kalde krigen var i en klar avspenningsperiode, og at dette kommer frem i lærebøkene. Selv om systemet som lå bak den kalde krigen ikke hadde opphørt, var avspenningen så stor at forfatterne skriver om den kalde krigen som noe som var avsluttet. Funnene mine på 1970-tallet er at bøkene beveger seg i retning av forskningsfeltet, dette ser man med bakgrunn i for eksempel at kvinnehistorie blir et tema i forskningen. Bøkene fra denne perioden har i forhold til bøkene fra 1950-tallet en vending mot å se mer på systemforklaringer. Nå trekkes den kalde krigen opp på et nytt nivå hvor man ser større systemforklaringer i sammenheng med de faktiske hendelsene.

I lærebøkene fra 70-tallet ser man hvordan man aktivt tar i bruk kilder for å få diskursen i boken opp på et høyere plan enn bare en historiefortelling. Bøkene begynner å få innslag av andre aspekter ved historien. I likhet med perioden før er det et sterkt fokus på personene bak revolusjonen, men nå blir ideologiene løftet frem i lyset og man får et større fokus på system enn i forrige periode. Dette medfører at det blir lettere for leseren å se de større linjene i historien, og ikke bare aktørens rolle.

1990-tallet: I bøkene fra 1990-tallet får man også nye innspill i bøkene. Man ser for eksempel hvordan tilgangen på nye kilder gjør at den kalde krigen får tilført nye fakta. Dette kan eksempelvis være når *Verden 2* nevner når det kommer til pressekonferansen om cubakrisen på slutten av 1980-tallet hvor det kom frem at sovjetiske styrker var mye høyere enn det amerikanerne trodde. Et annet kan være de amerikanske jupiterraketene i Tyrkia ble trukket tilbake som følge av en hemmelig del av avtalen mellom Kennedyadministrasjonen og Khrusjtsjovadministrasjonen. Disse nye kildene gir forholdet til Sovjetunionen en ny dimensjon, og historien blir skrevet på nytt i lys av de nye kildene som ble tilgjengelig etter Sovjetunionens fall.

2000-tallet: Bøkene på 2000-tallet viderefører hva vi ser på 1990-tallet. Bøkene blir større, og inneholder mer detaljer om hva som skjedde, og dette vil naturligvis være

en konsekvens av at flere kilder blir tilgjengelig for forfatterne av lærebøker. *Mennesker i tid 2* tar i denne perioden en sterkere dreining mot posttradisjonalismen enn sin motpart som blir dominert av postrevisjonistisk tradisjon.

6.2 Generelt om synet på Sovjetunionen i Lærebøkene

Hvordan har så norske lærebøker tolket Sovjetunionen opp gjennom tidene? Jeg tror at en slutning man kan trekke er at Sovjetunionen i norske lærebøker har blitt ganske rettferdig behandlet i alle periodene. Når jeg skriver rettferdig, er ikke dette det samme som utelukkende positivt. Når kritikk eller negativ omtale har vært nødvendig har dette i de aller fleste tilfeller også kommet frem.

Synet på Sovjetunionen har utviklet seg over tiden denne oppgaven behandler. Hvis vi ser på bøkene fra 1950-tallet ser man at disse har et syn som man kan forbinde tett opp mot tradisjonalistisk fortolkning. På 70-tallet hadde revisjonistene og postrevisjonistene fått fotfeste i historieforskningen, dette medførte at man fikk nye måter å tolke hendelsene på, og at hendelsene kunne bli tolket på forskjellig måte. Hvis man ser på bøkene fra 1970-tallet er dette en periode hvor jeg forventet å finne radikale synspunkter i lærebøkene, dette kom ikke frem i de to bøkene jeg har med i oppgaven. Grunnen for dette vil jeg tro er at godkjenningsordningen for lærebøker ikke ville latt en bok som inneholdt for radikale synspunkter slippe til på markedet.

6.3 Læreplaner, en styrende faktor?

I bøkene fra 1970-tallet har man nettopp fått implementert en ny læreplan, og det jeg vil kalle for den første komplette læreplanen. Omfanget av dette læreplanverket går langt over det som fantes tidligere som for eksempel i *Undervisningsplaner*¹²² fra 1950 som var det som viste til en styrende faktor fra departementet. Bøkene bærer også preg av å være fornyet i den forstand at de har større omfang, de har et større format og de er rikt illustrert med bilder, kart o.l. Denne utviklingen videreføres i R94 og i LK06, bøkene blir større, mer omfattende og prøver å være mer innbydende å lese. Etter å ha lest læreplanene ser jeg ikke at disse skulle ha en styrende faktor for

¹²² Undervisningsplaner 1950

det historiefaglige som står i bøkene, men de er med på å utforme de generelle linjene for bøkene. Ett element som har kommet mer og mer i læreplanene er vektleggingen av kilder, kildekritikk og mer av historieteori i stede for å fokusere på det realhistoriske. Denne dreiningen styrer historiefaget fra å være et historiefag hvor man pugger realhistorie til et fag hvor man lærer historieforskning og det å bruke teorien som ligger bar historieforskningen.

6.4 Forholdet til forskningsfaget

Hvis man skal se på disse faktorenes endringer over hele perioden, altså fra 1950-tallet og frem til 2000-tallet, kan man si at man på 1950-tallet hadde en totalitarismeskole som var preget av et tradisjonalistisk syn på Sovjetunionen. På 1970-tallet regnet jeg med å finne bøker som gikk i retning av det radikale venstre, som gjorde seg gjeldende i denne perioden. Hvis man ser på hvor forfatterne står politisk er der i de to siste periodene en overvekt av forfatterne som har hatt eller har politiske verv i SV, uten at jeg kan si at dette har påvirket synet på Sovjetunionen. Det virker for meg som om forfatterne klarer å skrive historien om Sovjetunionen uten å la seg påvirke i stor grad av sin politiske overbevisning. For meg virker det heller som om lærebøkene for det meste blir styrt av forskningsfaget, og holdningene som blir gitt i lærebøkene var som regel holdninger som eksisterte i samtiden.

6.5 Endelig konklusjon

Det er min konklusjon i denne oppgaven at historiebøkene som har vært brukt i undervisningen ikke i betydelig grad legger føringer for synet på Sovjetunionen. Selv om vi kan finne mindre forskjeller i fremstillingen over tid finner jeg ikke noen spor av *soft power* formidlet gjennom lærebøker eller læreplaner. Læreplanene som skal være direktiv for hva som blir tatt med av pensum i lærebøkene sier til å begynne med lite fagspesifikt. Men læreplanmål blir i større grad vektlagt i både R94 og LK06 og her får man føringer for hva som skulle undervises i, men man får aldri noen momenter inn i læreplanene som kan tolkes som kritikk av Sovjet, eller andre nasjoner for den saks skyld.

Selv om synet på Sovjetunionen ikke skiller seg stor fra det norske faghistoriske synet har Cappelen og Aschehoug i de to siste reformene tatt to forskjellige veier, når det kommer til hvordan man skriver om historie. Aschehougs bok er skrevet av historikere og Cappelens er, for de to siste reformene, skrevet av lærere i videregående skole. Dette skillet ligger mer i det metodiske enn i det innholdsmessige, *Verden 2* og *Mennesker i tid* har et fokus på aktør for å gi leseren noe å henge kunnskapen på. Dette betyr ikke at *Verden 2* ikke gir systemforklaringer, noe den i stor grad gjør, men at de legger til rette for at leseren skal huske stoffet bedre. Dette momentet med knagger å henge kunnskapen på finner jeg ikke i den grad i Aschehougs bøker fra samme periode. Faghistorisk kan man si at bøkene har utviklet seg synkront med forskningsfaget i historie. Når forskningsfaget reviderer seg kommer også dette til syne i lærebøkene, selv om linjene her ikke er statisk og man kan se overlapping mellom periodene.

Til tross for at der er en dreining i fokuset er det fortsatt forskjeller innad i bøkene. Cappelens bok legger større vekt på aktørfokuset og realhistorien, mens Aschehougs vektlegger i større grad bruk av system og prosess. Dette vil jeg tro skyldes Cappelens bruk av forfattere som har erfaring fra videregående skole og undervisning der, mens Aschehougs verk er skrevet av faghistorikere som ikke sitter med reel erfaring fra undervisning.

Hvilket syn har der vært på staten Sovjet? Som tidligere nevnt regnet jeg med å finne en gjennomgående negativ holdning, men her ble jeg motbevist. Lærebøkene holder seg veldig nøytrale i ordlyden. Det ser ut til at endringene kommer fra andre steder enn en politisk negativ grunnholdning. Disse endringene beveger seg fra trekk av 1950-tallets totalitarismeskole, og selv om denne hadde innflytelse på lærebøkene blir den ikke så ekstrem som den tendensen man ser internasjonalt. På 1970-tallet har en forsiktig kritikk av Stalinperioden, men samtidig vektlegger man for eksempel Stalins femårsplaner og bragdene i disse på en måte som man ikke ser hverken før eller siden. I bøkene fra 1990-tallet er arkivene i Russland åpnet slik at historikere fikk tilgang til nytt materiale og i Cappelens bok fortsetter man den trenden man ser fra 1970-tallet. I Aschehougs bok har man en dreining som går mer tilbake mot den tolkningen som var på 1950-tallet. I bøkene fra 2000-tallet ser man at denne dreiningen hvor man går mer tilbake mot en tolkning som ligger opp mot bøkene på 1950-tallet fortsetter i begge forlag. Men selv om det man i større grad vektlegger

totalitaristiske og tradisjonalistiske trekk, blir det som en følge av de nye kildene som ble tilgjengelig etter Sovjetunionens slutt, ikke i like stor grad vektlagt et totalitaristisk syn på Sovjet som i bøkene fra 1950-tallet.

Spenningsnivået i den kalde krigen har variert, der har vært kalde perioder hvor man har vært på randen av krig, som i Berlinkrisen og i forbindelse med Cubakrisen. Mellom disse hendelsene har der vært perioder hvor man har hatt avspenning og hvor man på 70-tallet kunne lese om den kalde krigen i fortid, som om den var over. Lærebøker er bare en liten del, og kanskje ikke den viktigste delen til hvordan man har tolket Sovjet. Dette synet på har blitt påvirket av flere faktorer, og de aller fleste av disse faktorene treffer man ikke i skolebøker. Disse faktorene kan utspille seg gjennom media i form av filmer, og i form av uttalelser fra politikere både nasjonalt og globalt. Og etter som globaliseringsprosessen tok til å akselerere slik den gjorde fra midten av det 20. århundre, har vi som mennesker blitt påvirket fra mange andre steder enn i lærebøker. Denne prosessen kan danne et bilde som ikke trenger å stemme med realiteter. Et godt eksempel på dette er Hollywoodproduksjoner som i tillegg til å ha en rolle som underholdningsprodusent, har hatt en rolle for å drive propaganda. Vinklingen disse produksjonene får er i stor grad, og etter min mening i mye større grad enn lærebøker, en påvirkningskraft for å forme den oppvoksende generasjonen om hvilken side i den kalde krigen som var på rett side. Slik *soft power*¹²³ ble brukt for å forme den kognitive bevisstheten om synet på Sovjetunionen.

Politisk står forfatterne i med god spredning, og selv om det er en hovedvekt til venstre for sentrum tror jeg ikke dette har vært med å forme elevene som leste disse bøkene til å stemme på partier til venstre for sentrum. Forfatterne er såpass objektive i sine formuleringer at det ferdige produktet ikke gir politiske føringer for leseren.

Når det kommer til analysenivået i bøkene jeg har undersøkt, finner en interessant endring. Bøkene fra 1950-tallet er veldig fokusert rundt aktør og legger veldig liten vekt samfunnsstrukturer, ideologier eller sosialhistorie. Disse faktorene er noe som kommer gradvis inn i bøkene fra 76-reformen og i økende grad frem mot Reform 94 og frem til i dag(LK06). Når det kommer til dette punktet, er dette noe man kan på generelt plan si at det er store likhetstrekk i bøkene innad i hver periode, men at det

¹²³ Tjelmeland 2006: Den kalde krigen s. 73-80

er en endring over tid. Selv om man kan finne spor av denne endringen i de forskjellige læreplanene, vil jeg si at disse endringene først og fremst kommer av utviklingen og trendene i det historiografiske forskningsfeltet. Man kan for eksempel se hvordan det etter 1976 kommer mer og mer av kvinnehistorie inn i lærebøkene, at der på 1990- tallet kom en større bevissthet på islam, og at der på 1950- tallet var et sterkt fokus rundt totalitarismeskolen som sto sterkt i denne tiden.

For uten om at bøkene følger den historiefaglige utviklingen i Norge, ser man også en forskjell i fokuset på aktør og system. De bøkene som jeg mener er mest orientert rundt aktør er *Verdenshistorie* fra 1950- tallet, *Verden blir én* fra 1970- tallet, *Verden 2* og *Spor i tid* fra 1990- tallet, og *Mennesker i tid 2* fra 2000- tallet. Fellestrekket for alle disse bøkene er at de er gitt ut på Cappelen forlag med unntak av *Spor i tid* som kom ut på Aschehoug forlag under reform 94, og er en bok som er veldig omfattende i hva den tar opp av pensum. Det virker som om dette er en bevisst holdning fra Cappelen og deres forfattergruppe. Dette kan jeg si med bakgrunn i den korrespondanse jeg har hatt med aktører i Cappelen forlag. Cappelen har hatt samme forfatterskap på sitt historieverk siden begynnelsen på starten av 80- tallet og frem til i dag. Dette har gitt en kontinuitet til bøkene det har blitt undervist i, og det er ikke før i 2008 at Cappelen gir ut et konkurrerende historieverk til Sveen og Aastads historieverk *Verden 2*. Dette historieverket er også skrevet av personer som har bakgrunn som lærere i den videregående skolen, og man kan også her se den samme tendensen som i *Verden 2* i at den fokuserer rundt aktør for å gi elevene *knagger* å henge stoffet på. Det vil ikke si at forfatterne mener at aktørene er eneste element, men gjør elementet til noe som eleven kan huske bedre, og lettere. Dette kan eksemplifiseres med hva Asle Sveen skrev til meg i en E-post hvor han siterer forordet til førsteutgaven av sin bok:

Mange mennesker har møtt sin skjebne på grunn av bestemte ideer hos mennesker med makt. Navn som Hitler, Mussolini og Stalin er sentrale i denne sammenheng. Men vi mener at for eksempel Hitler aldri kunne fått en slik oppslutning om sine ideer dersom ikke de økonomiske og sosiale forholdene i Tyskland hadde ligget til rette for det.¹²⁴

Man kan derfor si at de som sitter med makten i hvordan en lærebok blir utformet er forfatterne selv. Læreplanene har tradisjonelt vært svært åpen, og det er ikke før innføringen av LK06 at detaljene i læreplanmålene er så spesifikke at man kan si at

¹²⁴ E-post fra Asle Sveen 30.10.11

de legger de større føringene for hva som står i lærebøkene. Dette kan eksemplifiseres med at man i R94 skrev om de forskjellige ideologienes fremvekst, mens man i LK06 ble mer differensiert og skrev om kommunisme, nazisme, kapitalisme osv. Et annet element jeg har observert er vektlegging av kilder og kildekritikk. I bøkene fra 50-tallet er dette helt fraværende, og etter denne perioden har der vært en økning i fokuset på dette frem til dagens reform(LK06) som har egne Kapittel om metode i historiefaget.

7.0 Litteraturliste:

Abrahamsen, Martin: *Sovjetunionen 1924-1953 i norske lærebøker. Fremstillingen av Stalin og Sovjetunionen under Stalin i norske skolebøker fra 60-tallet og til i dag.* Masteroppgave UiT. 2011

Egge, Åsmund: *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin.* Oslo, Universitetsforlaget. 1993

Lindgjerdet, Frode: *Den kalde krigen i norske lærebøker.* Trondheim, hovedfagsoppgave NTNU. 2001

Lund, Erik: *Historiedidaktikk – En håndbok for studenter og lærere.* Oslo, Universitetsforlaget. 2009.

Lundestad, Geir: *Øst, Vest, Nord, Sør.* Oslo, Universitetsforlaget. 2004.

Nye, Joseph S. Jr.: *Soft Power – The means to Success in the world of politics.* Cambridge, Perseus Book Group. 2004

Sirevåg, T: *Utsyn over norsk høgskole: frå lærde skolar til lov om videregående opplæring.* Oslo, Universitetsforlaget. 1988.

Slusser, Robert M.: *Stalin in October: The man who missed the revolution.* Baltimore, Johns Hopkins University Press. 1987

Stugu, Ola Svein: *Historie i bruk.* Oslo, Det norske samlaget. 2008

Sæle, Christian: *Mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg – fremstillingen av Sovjetunionens historie ca. 1928 – 1938 i norske lærebøker for videregående skole.* Masteroppgave i historie, Høgskolen i Bergen/Universitetet i Bergen. Vår 2005

Tingsten, Herbert: *Gud og Fedrelandet – studier i hundre års skolepropaganda.* Oslo, Gyldendal. 1970.

Tjelmeland, Halvard: *Den kalde krigen.* Det norske samlaget. 2006

7.1 Lærebøker

Bergsgård, Arne: *Verdenshistorie: 1815-1955*. Oslo, Cappelen. 1956

Bjøl, Erling og Greve, Tim: *Verden blir én*. Oslo, Cappelen. 1978

Førland, Tor Egil, Tønnesson, Stein og Grimnes Ole Kristian(red.): *Spor i tid – Verden etter 1850*. Oslo, Aschehoug. 1995

Grimnes, Ole Kristian m.fl.: *Tidslinjer 2 – Verden og Norge*. Oslo, Aschehoug. 2008

Hansen, Svein Olav m.fl.: *Mennesker i tid – Verden og Norge etter 1750*. Oslo, Cappelen Damm. 2008.

Moen, Kristian: *Historien i vår tid: Verdenshistorien fra 1870 til 1970-årene*. Oslo, Aschehoug. 1978.

Skard, Eiliv og Midgaard, John: *Verdenshistorie: lærebok for realskolen og gymnasiet*. Oslo, Aschehoug. 1956.

Sveen, Asle og Aastad, Svein: *Verden 2 – Cappelen's historieverk for den videregående skolen*. Oslo, Cappelen. 1994

7.2 Læreplaner:

Den Høgre Almenskolen etter lov av 10. mai 1935: *Undervisningsplaner*. I kommisjon, Brøggers boktrykkeris forlag. Oslo. 1950

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 1, Generell del*. Gyldendal forlag. Oslo. 1976

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 2, Felles allmenne fag*. Gyldendal forlag. Oslo. 1976

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 3a, Studieretning for allmenne fag*. Gyldendal forlag. Oslo. 1976

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 2, Felles allmenne fag*. Gyldendal forlag. Oslo. 1990

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 2, Felles allmenne fag*. Gyldendal forlag. Oslo. 1991

Kirke- og undervisningsdepartementet: *Læreplan for den videregående skolen, Del 3a, Studieretning for allmenne fag*. Gyldendal forlag. Oslo. 1992

<http://www.udir.no/Lareplaner/Grep/Lareplanverket-for-videregaende-opplaring-R94/>: *Læreplan for Reform 94*.

<http://www.udir.no/Lareplaner/Grep/Modul/?gmid=0&gmi=150370>: *Læreplan for Kunnskapsløftet*